

6

**Millî Mücadele
Döneminde
Erzincan**

**Erzincan
During
the National Struggle**

Haluk Selvi

Millî Mücadele Döneminde Erzincan

*Haluk Selvi**

Özet

Doğu Anadolu ve İç Anadolu bölgeleri arasında önemli bir geçiş sahası olan Erzincan, XX. yüzyılın başında iktisadi ve zirai açıdan Osmanlı Devleti'nin gelişmiş olan idari merkezlerden biriydi. Erzurum Vilayeti'ne bağlı bir sancak olarak Birinci Dünya Savaşı yıllarında Ruslar tarafından işgali ve peşinden Ermeni çetelerinin mezalimini yaşamış, kurtulduktan sonra eski günlerine kavuşması uzun yıllar almıştır. Bu süreçte iki yıldan fazla bir süre mutasarrıf olarak görev yapan Eşref Bey, idari düzenlemelerle beraber Erzincan havalisi için gerekli olan maddi imkânların sağlanması için de çalışmıştır. Erzincan Livası Millî Mücadele boyunca hareketli bir idari süreç yaşamış, idarecilerin ve memurların az sayıda ve yetersiz olması bölgedeki en büyük sorunlardan biri olmuştur. Bölgede devamlı bir işgal riskinin ve sınır ötesi hareket hazırlığının bulunması idari işleri etkilemiştir. Erzincan ve kazaları yönetimlerinin karşılaştıkları en önemli sorun, şehirlerin yeniden inşası ve insanların yaşamış oldukları göç ve geri dönüş süreçleri olmuştur. İdari teşkilatın tamamlanmasından sonra asayiş sorunları kendini göstermiş, bir askeri üs olan Erzincan ve çevresi, Dersim eşkıyalarının sık sık saldırdıkları bir alan haline gelmiştir. Bütün olumsuzluklara rağmen, Erzincan ileri gelenleri müdafaa-i hukuk düşüncesi etrafında örgütlenerek ve her fırsatta düşüncelerini ortaya koyarak yakın-uzak cephelere yardımda bulunmuşlardır. Bu çalışma arşiv belgeleri, dönemin yayın organları, anıları ve telif eserleri etrafında Millî Mücadele yıllarında Erzincan ve kazalarında meydana gelen sosyal siyasi, iktisadi ve askeri olayları belirli bir sayfa aralığında ele almaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele, Erzincan, Doğu Anadolu, Ermeni Mezalimi, TBMM

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, hselvi[at]sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3669-8378.

Erzincan During the National Struggle

Abstract

Erzincan, which is an important transition area between Eastern Anatolia and Central Anatolia, was one of the administratively well-developed centers of the Ottoman Empire in terms of economy and agriculture in the early 20th century. During the First World War, it was occupied by the Russians as a district of the Erzurum Province and suffered from the atrocities of Armenian gangs and after the liberation, it took many years for Erzincan to return to its former days. Eşref Bey, who served as mutasarrıf for more than two years during this period, worked to provide the necessary financial resources for the Erzincan region along with administrative arrangements. Erzincan Liva experienced a dynamic administrative process during the National Struggle, and one of the biggest problems in the region was the shortage and inadequacy of administrators and officials. The constant risk of invasion and cross-border movements in the region affected the administrative affairs. The most important challenges faced by Erzincan and its districts in terms of administration were the reconstruction of the cities and the migration and return processes of the people. After the completion of the administrative organization, security issues emerged, and Erzincan and its surroundings, which were a military base, became an area regularly attacked by Dersim bandits. Despite all the adversities, the prominent figures of Erzincan organized around the defense of rights and helped the nearby and distant fronts by expressing their ideas at every opportunity. This study will attempt to address social, political, economic, and military events that occurred in Erzincan and its districts during the National Struggle, based on archival documents, periodicals of that period, memoirs, and copyrighted works, within a certain page range.

Keywords

The National Struggle, Erzincan, Eastern Anatolia, Armenian Atrocities, Grand National Assembly of Türkiye

1. Giriş: Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Erzincan ve Ermeni Mezalimi

Doğu Anadolu Bölgesi'nin önemli vilayetlerinden olan Erzincan; Erzurum ve Sivas gibi iki önemli kavşak noktasını birbirine bağlayan stratejik bir bölgede bulunmaktadır. Bir tarafında Kelkit Vadisi, diğer tarafında Karasu Vadisi yer almaktadır. Bu iki vadi arasında Kızıl Dağ'dan Kiran Hanlara kadar uzanan Refahiye Dağları doldurmaktadır. Erzincan'ın çevre illerle bağlantısını geçitler sağlamaktadır ki bu geçitler harp tarihi açısından önemli bir yere sahiptir. Erzincan ve çevresinde iktisadi hayatın temeli ziraat ve hayvancılığa dayanmaktadır. Yüzey şekilleri ve iklimi hasebiyle Erzincan Ovası, Kemah ve Eğin vadileri ziraat açısından elverişli; elde edilen ürün miktarı çevre illere göre ileri seviyededir. 19. Yüzyılda Erzincan Sancağı'nın temel endüstrisi, yün ve pamuklu kumaşların imalatı ve boyanmasının yanı sıra bakırcılıktır.¹

Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce Erzincan'ın girişinde karakol ve konaklar, İyneli Kavak'ta Erzurumlu İbrahim Çavuş'un oteli, merkez caddede telgrafhane, Kırathane-i Askeri, Belediye Dairesi, Polis Dairesi, Rüşdiye-i Askeri, Bab-ı Vâlâ Müşiri, Fotoğrafhane-i Askeri, Hükûmet Dairesi, Merkez Kumandanlığı, Askeri İmalathane Kışlası bulunmaktaydı. Genel olarak caddeler, mahalle araları bir intizam üzerine tanzim edilmişti ve şehir Erzurum'a göre çok düzenliydi. Cami-i Kebir, Hacı İzzet Paşa Camii, Hacı Fevzi Efendi Tekkesi, Hayyatı (Terzi) Baba Türbesi, Rüşdiye Mektebi, Sanayi Mektebi, Numune-i Gayret Mektebi şehirde bulunan 6 cami, 5 kilise, 4 tekke, 3 han, 6 hamam, 5 mektep ve 6 medreseden birkaçıydı.² Şehrin bu güzel ve mamur görünümü savaşla birlikte yok olacaktı.

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'na girdikten sonra 1914 Aralık ayında Ruslara karşı Kafkaslarda bir cephe açmıştır. İşgal gününe kadar Erzincanlılar, bu cephedeki askeri birliklere yardımda bulunmuşlardır. 26 Aralık 1914 tarihinde Erzurum Valisi Tahsin Bey Erzincanlıların Sarıkamış Harekâtı sırasındaki fedakârlıklarını Dahiliye Nezaretine gönderdiği "Hamiyyet-i vataniyeye bir misal-i güzün" başlıklı telgrafında teferruatlarıyla anlatıyordu. Buna göre; Erzincan ahalişi çarşuyu tatil ederek Hancı Çiftliği menziline kadar on üç günden beri sırtlarında erzak nakletmekteydi. Memurlar da kısmen bu nakliyata iştirak etmişti. Bundan bir hafta sonra da daireler tatil edilerek, Mutasarrıf, Mebus Halet Bey ve Maliye Müfettişi, bazı muhasebe mümeyyizleri ve bütün memurlar bu menzile kadar erzak nakletti. Bir ay içinde mahalli ahali 22.800 kilo arpayı sırtlarında bu köye kadar nakli taahhüt ederek her gün peyderpey götürmekteydiler. Kemah Kazası'nın bütün eşraf ve ahalişi sırtlarında 3.800 kilo arpayı Erzincan'a getirmişlerdi.³

¹ TDV İslam Ansiklopedisi, İsmet Miroğlu, İstanbul: 1995, "Erzincan" maddesi.

² M. Yasin Taşkesenlioğlu, "Maarif Müfettişi Ali Rıza Efendi'nin Gözlemleriyle 1900 Yılında Erzincan", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu (26-28 Eylül 2019) Bildiriler Kitabı*, C. II, Editörler: Kemal Taşçı, Kader Altın, Salih Kaymakçı, Erzincan: 2019, ss. 1194-1204.

³ BOA. DH. İ. UM. EK 5/68.

Bu cephede Osmanlı ordularının mağlubiyete uğraması üzerine Ruslar 1916 yılının Ocak ayından itibaren doğu ve güney istikametinde ilerlemeye başlamış, 16 Şubat'ta Erzurum'u ve Muş'u, 3 Mart'ta Bitlis'i, 8 Mart'ta Rize'yi, 16 Nisan'da Trabzon'u ele geçirmişlerdir.⁴ Temmuz ayı içinde yeniden ileri harekâta geçen Ruslar, 17 Temmuz'da Bayburt'a girerek Erzincan'a doğru ileri harekâta başlamışlardır. Maiyeti ile birlikte Erzincan'a yerleşmiş bulunan Erzurum Valisi Tahsin Bey 18 Temmuz 1916 tarihinde Dahiliye Nazırı Talat Bey'e gönderdiği bir şifrede, Rus kuvvetlerinin Erzincan'ı çevirmeye çalıştığından, ordunun Erzincan'ı tahliye mecbur olacağından, muhacirler meselesinde Vehib Paşa'nın kararı hükûmete bıraktığından, muhacirlerin durumunun mahşerden bir numune olduğundan bahsederek, iki seneden beri bu kadar vahim bir durum görmediğini kaydedecektir.⁵ Nihayet 20 Temmuz 1916'da Erzurum Valisi Tahsin Bey Erzincan'ı terk ederek Refahiye'ye çekildi,⁶ 25 Temmuz'da da Rus kuvvetleri Erzincan'a girdiler ve 1916 yılının ortalarına kadar Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin büyük bölümünü işgal ettiler.

Ruslar, Türk Ordusunun 12 Şubat 1918'deki Erzincan ileri harekâtına kadar bir sene beş ay boyunca bölgede kalmıştır. Rusya'da Ekim 1917'de Bolşevik İhtilali'nin etkisiyle Kafkaslarda Osmanlı Devleti lehine gelişmeler yaşanmış, Ruslar 18 Aralık'ta Türkler ile Erzincan'da mütareke imzalamışlardır. Mütarekede; deniz kuvvetlerinin sahile 6 milden fazla yanaşmaması, Karadeniz kıyısından başlayarak Munzur Dağı'na kadar iki taraf siperlerinin mütareke hattını teşkil etmesi kararlaştırılmıştır.⁷

1918 yılında Kafkas Cephesi'nde Ruslarla bir savaş olmamakla beraber, Rus kuvvetleri çekildikten sonra Van'da toplanan Ermeni taburları, teşkilatlarını büyüterek Rusların terk ettikleri Türk topraklarını ellerine geçirmişlerdir. Diğer yandan barış görüşmelerinin uzaması, Rus işgali altındaki şehirlerde bir otorite boşluğu meydana getirmiştir. Elde ettikleri kazanımları kaybedeceklerini anlayan Rus ordusu içindeki gönüllü Ermeni birlikleri ve çeteleri yeni planlar içine girmişlerdir.⁸ Bu plan, Erzincan'dan Bakü'ye kadar olan sahada Türklere karşı büyük katliamların yaşanmasına sebep olmuştur.

Ermeni kuvvetleri Türk halkına her türlü işkenceyi yaparak yer yer katliamlara girişmişlerdi. Rus ordusunun boşalttığı Doğu Kafkas Harekât alanı adeta sahipsiz kalmış, 30 Ocak 1918'de Erzincan'da sekiz yüz kadar kadın ve çocuk cesedi bulunmuş,⁹ aynı gün

⁴ BOA. DH. ŞFR. 510/5; 510/49; 61/133; Emin Kutluğ, "Osmanlı Arşivi Belgeleri ile Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Erzincan", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu (28 Eylül-1 Ekim 2016)*, C. 1, ss. 321-332.

⁵ BOA. DH. ŞFR. 525/97.

⁶ BOA. DH. ŞFR. 526/8.

⁷ Kenan Ziya Taş, "Erzincan'ın Düşman İşgalinden Kurtuluşu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XIX/55 (Mart 2003), s. 380.

⁸ Enis Şahin, *Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002.

⁹ BOA. HR. SYS. 2295/3.

Erzincan Cami-i Kebiri'ne bombalı saldırılar düzenlenmişti.¹⁰ Bu ve benzeri olayların artmasından sonra başta Elviye-i Selâse olmak üzere kaybedilen Osmanlı topraklarını geri alma niyetinde olan Enver Paşa, 5 Şubat 1918'de Erzincan Mütarekesi'nin geçersizliğini ilan ederek Türk birliklerine ilerleme emrini vermiştir. III. Ordu Komutanı Vehib Paşa, 12 Şubat 1918'de Erzincan Mütarekesi ile tespit edilen hattı aşarak Erzurum istikametinde ilerlemeye başlamıştır.¹¹

Erzincan'ın Ermeni çetelerinden kurtulması için Türk ileri harekâtını 1. Kafkas Kolordusu Komutanı Kâzım (Karabekir) Paşa idare etmişti. Kolordu Bitlis'ten Tirebolu'ya kadar olan bütün cephede altı koldan ileri harekâta geçerek rastladığı Ermeni kuvvetlerini dağıtmakla tarih sırasına göre; 7 Şubat'ta Kelkit'i, 13 Şubat'ta Erzincan'ı, 19 Şubat'ta Bayburt'u, 22 Şubat'ta Nenehatun'u (Tercan), 24 Şubat'ta Trabzon'u, 12 Mart'ta Malazgirt, Hınıs, Erzurum'u, 16 Mart'ta Köprüköyü ve Tortum'u, 25 Mart'ta da Oltu'yu kurtararak 1914'teki Osmanlı-Rus sınırına kadar olan araziye geri almıştı.¹²

III. Ordu Komutanı Vehib Paşa, 6 Mart 1918 tarihinde Erzincan'a geldikten sonra Ermeni çetelerinin bölgedeki Türklere karşı giriştikleri katliamlar hakkında Başkumandanlık Vekâleti'ne düzenli olarak bilgi vermeye başlamıştır. Vehib Paşa'nın raporlarından anladığımız kadarıyla Erzincan'da şu gelişmeler yaşanmıştır:

Uğradıkları felâket ve harap olmaları itibariyle birbirine çok benzeyen Erzincan ve Erzurum şehirlerinin özenle yapılmış resmî ve özel binaları, Ermeniler tarafından tamamen ve kasten yakılmıştır. İkinci derecedeki evler ve kurumlar, iki seneden beri Rus ordusunun yerleşmesi ve işgaliyle harabeye döndürülmüştür. Her iki şehir de yeniden canlandırılmaya ve imar edilmeye muhtaç bir haldedir. Erzincan'ın bütün kışlaları, Erzurum'un süvari kışlası, hükûmet ve kolordu daireleri, yanan binalar arasındadır. Şehirlerdeki halkın eli silâh tutanları, başlangıçta yol yaptırmak bahanesiyle toplanmış ve Sarıkamış istikametine sevk edilerek ortadan kaldırılmışlardır. Şehirde kalan halk ise Rus ordusunun çekilmesiyle başlayan Ermeni katliamı ve mezalimi ile kısmen ortadan kaldırılmış; kuyulara atılmış, evlere doldurulup yakılmış, süngü ve kılıçtan geçirilmiş ve mezbaha olarak kullanılan yerlerde karınları deşilmiş, ciğerleri çıkarılmış; kızlar ve kadınlar her türlü kötülüğe uğradıktan sonra saçlarından asılmışlardır. Engizisyon mezalimini aratacak derecede alçakça olan bu mezalimden saklanabilmiş çok sayıda halk

¹⁰ BOA. HR. SYS. 2397/5.

¹¹ İşgal ve kurtuluş günlerinde Erzincan hakkında bkz. Fevzi Çakmak, *Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi*, (Haz: Ahmet Tetik vd.), Genelkurmay Yay., Ankara: 2005; N. Fahri Taş, *Erzincan Mütarekesi ve Brest-Litovsk*, Ankara: 1995; Nurcan Yavuz, *İşgal ve Mezalimde Erzincan*, Ankara: Erzincan Belediyesi Yay., 1995; Enver Konukçu, *Büyük Güçler ve Ermeni Kışkıracısındaki Erzincan'ın Albayrağımıza Kavuşması*, Ankara: 2011; Kâzım Karabekir, *Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu*, Ankara: 2001; Hüseyin Bulut, *Millî Mücadelede Erzincan*, Erzincan: Erzincan Belediyesi Yay., 1997, s. 83-105; Enis Şahin, "Türkiye Maverâ-yı Kafkasya Komiserliği İlişkilerinin Başlaması ve Erzincan Mütarekesi", *Kafkas Araştırmaları*, IV (1998), ss. 151-173.

¹² *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, X. Cilt, Ankara: Gnkur. Basımevi, 1985, s. 491-493.

ise sefalet ve gariplikten, bu manzaranın dehşetinden dolayı kısmen ölü gibi duruyor, kısmen de geçici cinnet halinde bulunuyorlardı. Bunların sayısı çoluk çocuk dahil olduğu halde şimdilik Erzincan'da 1.500'e, Erzurum'da 30.000'e yaklaşıyordu. Erzincan ve Erzurum'da tarlalar ekilmemiş, halkın elinde ne varsa alınmış, aç ve çıplak bir halde bırakılmıştır. Halk açlık yüzünden, işgali takiben Rusların bıraktığı ambarlardan ele geçirdikleri bir kısım erzak ile karınlarını doyuruyorlardı. Erzurum ve Erzincan civarındaki köyler daha çok acınacak durumdaydı. Güzergâh üzerindeki köyler, tümüyle yıkılmış ve halk, kedisine varıncaya kadar kesilmiş, taş üzerinde taş bırakılmamıştı. Mezalim tarihi, henüz böyle feci bir olayı kaydetmemiştir. Harekâta başlayalı 40 gün olduğu halde, bu çaresiz, aç ve acınacak durumda olan millet için hiçbir şey yapılmamıştır. Osmanlı Hükûmeti'nin, yerine getirdiği cankurtaran vazifesi ile Ermenilerin zulüm kılıcından kurtardığı Müslümanlar, açlığın korkunç kollarına atılmışlardır.¹³

Vaktiyle 20 bin nüfusu ihtiva eden Erzincan şehrinde, 4 bin kişi bile kalmamıştı. Rusların istilâsında kasabada kalanların 700'e yakın kısmı Ermeniler tarafından kesilmiş, öldürülmüş, yakılmış ve kuyulara atılmıştı. Türbeler yıkılmış, camilerin çinilerine varıncaya kadar sökülmüş, Trabzon'dan Erzurum'a kadar harabeden başka bir şey kalmamıştı ve bir zamanlar kasabaları ve köyleri dolduran Türk halkı, adeta kökünden denecek derecede ortadan kalkmıştı. Tapu kayıtları başta olmak arşiv vesikaları imha edilmişti.¹⁴

Kurtuluşstan sonra aynı durumdaki mültecilerin dönüşleri de durumu daha karmaşık bir hale getirecekti. Bu kadar yıkım yaşamış olan Erzincan Sancağı'nda idari düzenlemeler için gerekli adımların atılması gerekmiştir.

2. Erzincan Sancağı'nda İdari Düzenlemeler

Birinci Dünya Savaşı başladığında Erzurum Vilayeti'ne bağlı üç sancaktan biri olan Erzincan Sancağı; Merkezi Erzincan, Pülümür, Refahiye, Kuruçay ve Kemah kazalarından oluşmaktaydı. Erzincan, Ahmed Fuad Bey'in mutasarrıflığı döneminde 24 Temmuz 1916'da Rus işgaline uğramış, idari kadrolar Sivas ve Mamuretülaziz vilayetlerine dağıtılmıştır. Refahiye, Kuruçay, Kemah, Pülümür ve Kiğı kazaları savaş sebebiyle geçici olarak Sivas ve Mamuretülaziz vilayetlerince idare edilmiştir. İşgalden kurtulduktan sonra Refahiye, Kuruçay, Kemah, Pülümür ve Kiğı kazaları, yeniden kurulan Erzincan livasına bağlanmış ancak bu karardan bir ay sonra Kiğı Kazası'nın Erzurum'a bağlanması kararlaştırılmıştır.¹⁵

¹³ Hüsnü Özlü, "Birinci Dünya Savaşı'nda, Erzincan Bölgesinde Türk Ordusunun Askeri Harekâtı", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu (26-28 Eylül 2019) Bildiriler Kitabı*, C. III, Editörler: Kemal Taşçı, Kader Altın, Salih Kaymakçı, Erzincan: 2019, ss. 1703-1715.

¹⁴ Ahmet Refik, *Kafkas Yollarında*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Tavan, İzmit: 2012, s. 35-37.

¹⁵ BOA. DH. İ. UM. 10/5.

Bölgenin kurtuluşunu müteakiben Erzincan'ın müstakil sancak olma çalışmaları görülmektedir. 18 Mart 1918'de Erzincan Mutasarrıfı Eşref Bey, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir telgrafta, Erzincan ile mülhakatının coğrafi durumu, Erzurum'a olan mesafe ve ulaşım imkanları, resmi ve ticari işlemler itibariyle müstakil olarak idaresinin birçok sebepten gerekli olacağını bildirmiştir.¹⁶ Bu teşebbüsten sonra Sadaret tarafından bir "esbab-ı mucibe layihası" (gerekçeli karar) hazırlanmıştır.¹⁷ Bu gerekçe üzerine Meclis-i Vükela 21 Nisan 1918'de Erzincan Livası'nın gayr-ı mülhak liva halinde idaresini uygun görmüş,¹⁸ 28 Mayıs'ta da konu ile ilgili irade-i seniyye yayınlamıştır.¹⁹ Tabii olarak savaş hali sona erdiğinden Sivas, Diyarbakır, Mamuretülaziz, Bitlis ve Trabzon vilayetleriyle Kayseri, Niğde, Maraş, Erzincan livalarında yürürlükte olan örfi idare kaldırılmıştır.²⁰

Şehir işgalden kurtulduktan sonra 17 Şubat 1918'de Mülkiye müfettişlerinden Eşref Bey Erzincan Sancağı Mutasarrıflığı'na tayin edilmiştir.²¹ Şehir işgalden kurtarıldığında idari işleri takip etmesi ve şehirde sosyal hayatın iadesi için Kâzım (Karabekir) Paşa; Topçu Yüzbaşı Recep (Peker) Bey'i Erzincan idaresi ile meşgul olmak üzere görevlendirmişti. Öte yandan Dahiliye Nezareti de atanacak mülki amirlerin göreve başlamasına kadar geçecek yaklaşık bir ay içerisinde şehirlerdeki işleri yürütmek üzere III. Ordu Karargâhındaki Heyet-i Teftişîye Umum Müdürü Hamid Bey'i görevlendirmiştir. Hamid Bey, bölge hakkında teferruatlı raporlar hazırlayarak İstanbul'a göndermiş, bir an evvel bölgeye memur gönderilmesini istemiştir. Hükûmet bölgeye idareciler atamış, bunların görev yerlerine bir an evvel gitmeleri için yol masrafları seferberlik tahsisatından karşılanmıştır.²²

İdari düzenlemelerle beraber Erzincan havalisi için gerekli adli usulün uygulanması ve ona göre gerekli memurların tayiniyle hukuk-ı ammenin yok olmaktan kurtarılması için çalışmalar başlatıldı.²³ Kayseri'de bulunan Erzincan camileri imamları ve diğer görevlileri de görev yerlerine dönmeye başlamışlardı.²⁴ Kayseri Mutasarrıflığı Erzincan memurlarını görev yerlerine göndermek için kendisine ne kadar yardım edebileceğini Dahiliye Nezareti'ne sormuş ancak para ve nakliye aracı bulunmadığı cevabını almıştı.²⁵

¹⁶ BOA. DH. İ. UM. 10-1/2-40, lef. 10.

¹⁷ BOA. DH. İ. UM. 10-1/2-40, lef. 5.

¹⁸ BOA. MV. 249/75; DH. EUM. KLU. 16/64.

¹⁹ BOA. DH. EUM. KLU. 16/44.

²⁰ BOA. MV. 249/191.

²¹ BOA. İ. DÜİT. 42/78; BEO. 4504/337760.

²² BOA. DH. ŞFR. 85/237.

²³ BOA. DH. İ. UM. 20/12.

²⁴ BOA. DH. ŞFR. 584/75; 87/208.

²⁵ BOA. DH. İ. UM. 20-18/12-33.

Erzincan'ın imarı ile genel hizmetler ve dönen ahalinin iskân ve iaşesi için acilen üç yüz bin liralık bir paraya ihtiyaç vardı.²⁶ Diğer yandan Erzincan muallim ve müstahdemlerine fevkalade zam verilmesi uygun bulunmuştu.²⁷

Müstakil liva olduğu esnada Erzincan Merkez liva ve kazalarında şu idareciler bulunmaktaydı: Mutasarrıf: Eşref Bey, Kadı: Mehmed Tahir Efendi, Müftü: İbrahim Rüştü Efendi. Kemah Kazası Kaymakamı: Talat Bey, Kadı: İsmail Hakkı Efendi, Müftü: Ahmed Şükrü Efendi. Refahiye Kazası: Kaymakam: Vakkas Ferit Efendi, Kadı: Mustafa Şükrü Efendi, Müftü: Ahmed Şaban Efendi. Kuruçay Kaymakam: Münir Raif Efendi, Kadı: Abdülhak Halis Efendi, Müftü: Bekir Yemni Efendi. Pülümür Kazası Kaymakam: Mustafa Bey, Kadı: Abdülmecid Efendi, Müftü: Ali Rıza Efendi.²⁸ Erzincan belediye başkanlığı görevini 1918-1919 Hacı Rauf Beyzâde Halil Bey, 1919-1920 yıllarında Tevfik Bey, 1920-1921 yıllarında Rıza Bey ve 1921-1940 yılları arasında da Hakkı (Altınok) Bey yürütmüştür.²⁹

Mutasarrıf Eşref Bey, Erzincan livası merkezi ile çevresi harp dolayısıyla harap olduğundan, buraların imarı ve ticari hayatın eski haline dönebilmesi için, üç sene müddetle ağnam ve aşar vergisiyle bütün yükümlülüklerin tecilini talep etti. Dahiliye Nezareti bu konuların hükûmet tarafından görüşüldüğünü bildirerek bu taleplere olumsuz yanıt verdi.³⁰ Bir müddet sonra Erzincan'ın bu istekleri kabul edildi ancak 1919 yılı Mart ayından itibaren idare-i hususiye kaldırıldığından eğitim, ulaşım ve sağlık masraflarının ilgili bütçelerinden karşılanacağına dair bir karar alındı.³¹ Nitekim 1919 yılı Aralık ayında tekrar, Vilâyât-ı Müstahlasanın yeniden imarı ve müesseselerinin tesisi ve ihyası için bütün vergi ve rüsumatın toplanmasına, yeniden açılan okulların ve diğer müesseselerin memur ve müstahdemlerinin birikmiş ve işleyecek maaşlarının ve masraflarının ödenmesi için ihtiyaç olan havalenamenin gönderileceğine dair yazışmalar olmuş,³² bütün bu vaatlere rağmen Erzincan çevresindeki memurların 6 aydır maaş alamadıkları TBMM gündemine gelmiştir. Erzincan Mebusu Emin Bey'in bu takriri müstaceliyet kararıyla Maliye Encümeni'ne havale edilmiştir.³³ TBMM, Erzincan'ın demir ve karayolu ile ilgili olarak ulaşım imkânlarının geliştirilmesi için de gayret göstermiş,³⁴ ancak imkânsızlıklar sebebiyle bölgede istenen ve planlanan işler tamamlanamamıştır.

²⁶ BOA. DH. ŞFR. 588/9.

²⁷ BOA. DH. UMVM. 158/29.

²⁸ T.C. Devlet Salnamesi (1333-1334/1918), s. 538-539; Naklen: Bulut, *Millî Mücadelede Erzincan*, s. 61.

²⁹ Haluk Selvi, Bülent Cırık, *Millî Mücadelede TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, Ankara: 2020, s. 166; Bulut, *Millî Mücadelede Erzincan*, s. 150.

³⁰ BOA. DH. ŞFR. 88/48; 585/45. Bölgedeki idari sorunlar ile ilgili olarak bkz. Selçuk Ural, "Brest-Litovsk Antlaşması'ndan Mondros Mütarekesi'ne Vilâyât-ı Şarkıyye'de Mülki ve İdarî Sorunlar", *CTAD*, VI/11 (Bahar 2010), s. 23-50.

³¹ BOA. DH. ŞFR. 100/51.

³² BOA. DH. UMVM. 40/83.

³³ TBMM. ZC. Devre: 1, C. I, (3.5.1920), 10 İçtima, s. 196.

³⁴ BCA. 30-18-1-1/3-16-15; 30-10-0-0/6-34-10, Ek: 6.

Eşref Bey bu zor şartlar altında 30 Haziran 1920 tarihine kadar mutasarrıflık vazifesini sürdürdü. Görevinin ilk aylarında Millî Mücadele fikrine katılmadığı, bölgedeki gelişmelerden etkilenmeyip pasif kaldığı, ancak Mustafa Kemal Paşa'nın millet uğrundaki çalışmalarını layıkıyla anladıktan sonra, İstanbul ile ilişkisini kestiği görülmüştür. Mustafa Kemal Paşa, 1 Haziran 1919'da Erzincan Mutasarrıfı Eşref Beyle ilk resmi temasını yapmış, göndermiş olduğu telgrafta; Erzincan'da Vilâyât-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin teşkilatını, kurucu ve üyelerinin kimliklerini, komşu vilayetlerle temasını ve başka bir cemiyetin var olup olmadığını sormuştur.³⁵ Bu ilk diyalogdan sonra Eşref Bey, Mustafa Kemal Paşa ile haberleşmesini devam ettirecekti.

Eşref Bey'den sonra mutasarrıflık görevine Ali Rıza Bey tayin edildi. Ali Rıza Bey zamanında halkın ve memurların durumu yavaş yavaş düzelmeye başlamışken, 7 Haziran 1920'de Doğu Cephesi Komutanlığı, Erzincan, Erzurum ve Van'da seferberlik ilan etti.³⁶ Böylece Şark Harekâtı için Erzincan yeniden bir savaşa hazırlanmaya başladı. Erzincan yokluklar içinde halkın açlığını gidermeye, altı aydır maaş alamayan memurları görev başında tutmaya ve şehirlere kadar inen eşkıyalarla uğraşmaya devam ederken İstanbul'dan değişik istekler geliyordu. İşgal ve yağmadan perişan olmuş Erzincan Livasında, feshedilmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti mallarının tespiti ve el konulması isteniyordu. Oysa 1919 Şubat ayı itibarıyla Erzincan, Van ve Bitlis'te İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ait herhangi bir menkul ve gayrimenkul yoktu. Ancak Erzincan'da cemiyete başlanmış bir ev tapuya kaydedilmişti. Hükûmetin emri üzerine Erzincan'da cemiyet adına teberru edilmiş olan bu ev hazineye aktarılacaktı.³⁷

23 Haziran 1921'de Artvin Mutasarrıflığı kurulup buraya Ali Rıza Bey tayin edilince, Erzincan Mutasarrıflığı'na da Erzurum Mıntıkası Mülkiye Müfettişi Zühdü Bey atandı.³⁸ Zühdü Bey 1 Ekim 1922'de TBMM İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi ile Van Valiliği'ne, Keskin Kaymakamı Tevfik Bey de Erzincan Mutasarrıflığı'na tayin edildi.³⁹ 24 Ekim 1922'de İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi ile Erzincan Mutasarrıflığı'na Safranbolu Kaymakamı Hüsnü Bey atandı.⁴⁰ Cumhuriyetin ilanından sonra idari teşkilatta yapılan düzenlemelerle Erzincan, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 89. Maddesi hükmüne dayanılarak vilayet olmuş ve 22 Mart 1923 tarihinde Vali Hüseyin Hüsnü Bey'in riyaseti altında ilk umumi meclisini toplamıştır.⁴¹

³⁵ Bulut, *Millî Mücadelede Erzincan*, s. 152.

³⁶ Kâzım Karabekir Paşa'nın 7 Haziran 1920'de Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne gönderdiği seferberlik yazısında, "Harekât-ı askeriyenin icrası için mevcut-ı hazırı bir misline iblağ etmek üzere 305'liler de dahil olduğu halde 316'ya kadar olan kura efradını celb emrini verdim. Bu seferberlik kolordunun her mıntıkasına şamil olmayıp yalnız Erzurum, Van vilayetleriyle Erzincan Livasına aittir." diyordu. (Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, C. II, İstanbul: 2008, s. 868).

³⁷ BOA. DH. İ. UM. EK. 120/36, LEF. 44; DH. ŞFR. 619/33.

³⁸ BCA. 30-18-1-1/3-25-1, Dosya Ek: 71-31.

³⁹ BCA. 30-18-1-1/5-30-7, Ek: 71-94.

⁴⁰ BCA. 30-18-1-1/5-33-5, Ek: 71-98.

⁴¹ BCA. 272-0-0-71/32-36-26.

İsabetli idareci atamalarının yapıldığı Erzincan'da mütarekeden sonra hayatın normale dönmesi için gerekli çalışmalar başlayınca eğitim konusunda da tedbirler alındı. Okul binaları düşman tarafından yıkılarak kullanılmaz hale getirildiğinden ilk olarak bunların tamiri ile işe başlandı. Peşinden çevre şehirlere dağılmış olan öğretmenlerin şehre dönmeleri ve fevkalade ödenekten tahsisat verilmesi sağlandı.⁴² Çünkü öğretmen maaşlarının yetersizliği dönemin en önemli sorunlarından biriydi. Öte yandan eğitim verilecek çocukların sahip oldukları imkânlar da oldukça kötüydü. Erzincan'da perişan halde olan yetim çocukların sayısının 1.500'den fazla olduğu anlaşılmıştı. Bunlara harp sebebiyle iltica etmiş olan aileler arasındaki çocuklar dahil değildi. Mutasarrıf Eşref Bey ve Erzincan Mebusu Halet Efendi'nin teşebbüsleri ile Erzincan'da bir yetimhane açılmıştır. Erzincan'da boşaltılan askeri mektep binası da darüleytama tahsis edilmiştir.⁴³ 5 Aralık 1919'da Kâzım (Karabekir) Paşa, Erzurum ve çevresinde olduğu gibi bu çocukları da 15. Kolordu himayesine aldı ve Erzincan gece Eytam Mektebini de açtı.⁴⁴

Bütün bu gelişmelerden anlaşılacağı üzere, Erzincan Livası, Millî Mücadele boyunca hareketli bir idari süreç yaşamıştır. İdarecilerin ve memurların az sayıda ve yetersiz olması bölgedeki en büyük sorunlardan biri olmuştur. Diğer taraftan bölgede devamlı bir işgal ve sınır ötesi hareket riskinin bulunması da idari işleri etkilemiştir. Erzincan ve kazaları yönetimlerinin karşılaştıkları en önemli sorun, şehirlerin yeniden inşası ve insanların yaşamış oldukları göç ve geri dönüş süreçleri olmuştur.

3. Nüfus ve Mülteciler Sorunu

Erzincan Sancağı'nın XX. yüzyılın başlarında toplam nüfusu 120.661'dir. Söz konusu dönemde Erzincan Sancağı'na bağlı bulunan kazalar, Kemah, Refahiye ve Kuruçay'dır, daha sonra bunlara Pülümür Kazası da eklenecektir. 1904 yılında Erzincan şehrinin ahalisi, Müslüman ve Ermenilerden meydana gelmekte olup 3.850 haneden (yaklaşık 16.000 kişiden) oluşmaktadır.⁴⁵

Savaştan hemen öncesine ait 1914 yılı nüfus verilerine göre Erzincan'da durum şöyledir:⁴⁶

⁴² BOA. DH. UMVM. 157 / 77.

⁴³ BOA. DH. ŞFR. 583/70; 86/154; BEO. 4516/338697; MF. MKT. 1234/107.

⁴⁴ Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, C. I, Yayına Hazırlayan: Ziver Öktem, İstanbul, 2008, s. 437, 441. Erzincan Eytam Mektebi'nin çocukları bazen Erzurum Çocuklar Ordusu'nun programlarına da katılıyordu. Albayrak, 7 Haziran 1336/1920, Sayı: 95.

⁴⁵ Asuman Karabulut, "Erzurum Vilayet Salnamelerine Göre Erzincan Sancağı", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu (26-28 Eylül 2019) Bildiriler Kitabı*, C. II, Editörler: Kemal Taşçı, Kader Altın, Salih Kaymakçı, Erzincan: 2019, s. 1100.

⁴⁶ Orhan Sakin, *Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, İstanbul: Ekim Yayınları, 2008, s. 201-202.

Kaza Adı	Müslüman	Rum	Ermeni	Protestan	Genel Toplam
Erzincan Merkez	53.898	275	16.144	147	70.464
Pülümür	11.755	-	511	-	12.226
Refahiye	23.308	1.394	1.270	-	25.972
Kuruçay	11.466	-	2.649	-	14.115
Kemah	20.742	560	4.597	144	26.043
Toplam	121.169	2.229	25.171	291	148.460

Tablodan da anlaşılacağı üzere, 1914 yılında Erzincan Sancağı'nın nüfusunun %81'i Müslüman, %17'si Ermeni, %1,5'i Rum'dur. Erzincan merkez kazasının ise %77'si Müslüman, %23'ü Ermeni'dir. Savaş başladığında şehrin nüfusu 16.000 kişi civarındadır.

Kurtuluştan sonra bölge nüfusu hakkında bilgi almak isteyen Dahiliye Nezareti'ne Erzincan Mutasarrıflığı'ndan iki farklı tarihte nüfus bilgileri gönderilmiştir. Kasım 1918'de nüfusun kazalara göre taksimi, tahmini olarak şöyledir:⁴⁷

Kaza Adı	İslam	Ermeni	Rum	Genel Toplam
Erzincan	10.039	4.000	304	14.343
Refahiye	23.820	450	1.779	26.049
Kemah	20.050	2.500	660	23.210
Kuruçay	11.720	70	-----	11.790
Pülümür	10.200	90	-----	10.290
Toplam	75.829	7.110	2.743	85.682

Tablodan da anlaşılacağı üzere savaş sebebiyle Erzincan Sancağı'nın nüfusu 148.460'tan 85.682'ye düşmüştür. Bu rakam, sancak nüfusunun %43'ünü kaybettiği anlamına gelmektedir. Erzincan Kazası'nda bu kayıp %80'i bulmaktadır. Sancakta Müslümanların kaybı %62, Ermenilerin kaybı ise %28'dir. 13 Ocak 1919'da Erzincan Mutasarrıflığı'nın tahminine göre, farklı vilayetlere iltica edip dönmeleri muhtemel olan mültecilerin miktarı da göz önüne alındığında sancakta 54.434 nüfusun zayı olduğu anlaşılmıştır.

⁴⁷ BOA. DH. SN-THR. 82/55, lef. 19 ve 21.

Savaştan sonra halkın düşman korkusu ile göç ettiği Erzincan şehir merkezinde yaklaşık 4.000 kadar bir nüfus kalmıştır.⁴⁸ Şehir merkezinde kayıp yaklaşık %75'tir.

Erzincan nüfusunun önemli bir bölümünün işgal sebebiyle komşu vilayetlere göç ettikleri ve muhacir (Osmanlı Devleti'nin o günkü tanımlaması ile mülteci) durumuna düştükleri görülmüştür. Erzincan mültecileri Sivas yoluyla Tokat, Amasya, Kayseri, Çorum, Yozgat ve Niğde sancaklarının boş kalan kasaba ve köylerine yerleştirilmişlerdir.⁴⁹ Onlar için yaklaşık iki yıllık süre çok zor geçmiş; açlık, sefalet ve yoksulluk bu mültecilerin yaşadıkları dramın bir sonucu olmuştur.⁵⁰ Erzincan mültecileri gittikleri yerlerde karşılaştıkları sorunlarını mebusları Halet Efendi'ye bildirmişler ve bunlara çözüm bulunmasını istemişlerdir.⁵¹

Erzincan'ın Ruslar tarafından tahliyesinden ve Ermeni zulmünden kurtarılmasından sonra mültecilerin geri dönüşleri başlamış hem yolda hem de döndüklerinde kendi şehirlerinde, kazalarında hiç de iyi manzaralarla karşılaşmamışlardır. Dönüş işlemlerinin yürütülmesinde bir plan dahilinde hareket ediliyor ancak mülteciler bu plana pek uymuyorlar, kendi istekleri doğrultusunda hareket ediyorlardı, bu durum Erzincan ve çevresinde iâşe kıtlığına sebep oluyordu. Erzincan Belediye Reisi Halil Bey, 1918 Mart'ında Mebus Halet Bey'e gönderdiği telgrafta, halkın ekecek tohum bulamadığından perişan olduğunu ve eğer yardım edilmezse şehirden ikinci bir göçün başlayacağını yazıyordu. Bakanlıktan verilen cevapta, gerekli tedbirlerin alındığı ve halka yardım edileceği ifade ediliyordu.⁵²

Erzurum, Van ve Bitlis mültecileri de Erzincan üzerinden evlerine dönüyorlardı ve bu durum şehri ve mutasarrıflığı çok zor durumda bırakıyordu.⁵³ Erzincan kendisine yetmezken bir de sayıları 100 bini aşan, her türlü yardıma muhtaç insanlara kapılarını açmak zorunda kalıyordu. Mayısın ilk haftalarında ilk kabileler gelmeye başlayınca durumun ciddiyeti görülüyordu; Mutasarrıf Eşref Bey, Dahiliye Nezaret'ine müracaat ederek, "Erzincan ve Erzurum mültecileri akın akın gelmektedirler, perişan bir haldedirler, buraya acilen iâşe gönderilmesi müsterhamdır" diyordu.⁵⁴ Van Valisi Haydar Bey ise, Erzincan yoluyla Van'a gelen mültecilerin perişan olduğunu, yanlış yollardan buraya getirildiklerini, güvenlik açısından şimdilik Ermenilerin gelişlerinin Van için istisna edilmesini rica ediyordu.⁵⁵

⁴⁸ BOA. DH. ŞFR. 610/75.

⁴⁹ BCA. 272-0-0-14/74-16-17; 272-0-0-74/66-26-8; 272-0-0-74/66-28-1; 272-0-0-12/37-22-15.

⁵⁰ Dahiliye Nezareti'ne müracaat eden Sivas'taki Erzincan Mevlevihanesi şeyhi İbrahim Hakkı Dede Efendi, seferberlik istisnası olduğu halde Cihad-ı Ekber'e katılarak gözlerini kaybettiğini, ailesiyle beraber dönüş için yol masraflarının karşılanmasını istiyordu. (BOA. DH. KMS. 47/56)

⁵¹ BOA. DH. İ. UM. EK. 110/75.

⁵² BOA. BEO. 4507/337953.

⁵³ BOA. DH. ŞFR. 584/27.

⁵⁴ BOA. DH. ŞFR. 584/158.

⁵⁵ BOA. DH. ŞFR. 585/46.

Mültecilerin bir kısmı yollarda ölürken dönebilenler memleketlerindeki evlerinin de tamamen tahrip olduğunu gördüler. 1918 yılı kışı mesken ve iaşesizlik yüzünden çok zor geçecekti. Bu durumu dile getiren Belediye Reisi Halil Bey, 16 Aralık 1918'de Dahiliye Nezareti'ne çektiği telgrafta, hükûmetçe zirai tohumluk ihtiyaçlarının acilen temin edilmesi ve kışın yaklaşması sebebiyle daha önceki isteklerinin de karşılanmasını istiyordu.⁵⁶ Erzincan ve Refahiye'den Sivas'a sevk edilmek üzere Suşehri yoluyla gelen birçok kimsesiz çocuk ve kadın soğuk, hastalık ve açlık sebebiyle yollarda ölmüşlerdi.⁵⁷

1918 yılı ağustos ayına kadar Erzincan'a 29.813 nüfus dönmüş, 1919 yılının kış aylarına doğru mültecilerin sevklerine hız verilmiştir. Muhacirin Müdüriyeti 1919 yılının Kasım ayında Bolu Muhacirin Memurluğu'na gönderdiği yazıda Bolu merkez, Gerede ve Zonguldak kazalarında bulunduğu bildirilen Erzincanlı mültecilerin memleketlerine neden sevk edilmediklerini sormuştu.⁵⁸

Kurtuluş gününden itibaren önemli bir sorun haline gelen iâşe meselesi, Millî Mücadele dönemi boyunca bütün Anadolu şehirlerinde hüküm sürmüştür. Erzincan bu sıkıntıyı kurtarıldığı günden itibaren yaşamaya başlamıştır. III. Ordu Karargâhındaki Heyet-i Teftişîye Umum Müdürü Hamid Bey de işgalden kurtarılmış bölgelerde açlık ve sefalet yüzünden ölmek üzere olan yüz binlerce insanın hayatının kurtarılabilmesi için acilen para havale edilmesini, iç bölgelere ulaştırılmak üzere Trabzon limanına mümkün olduğu kadar çok yiyecek maddesi gönderilmesini, ahaliye tarım aletleri ve tohumluk dağıtılmasını istiyordu.⁵⁹

Aşair ve Muhacirin İstatistik Müdüriyeti'nce düzenlenen bir istatistiğe göre; Vilâyât-ı Müstahlasa'da 180 bini Bitlis Vilayeti'nde, 175 bini Erzurum Vilayeti'nde, 172 bini Trabzon Vilayeti'nde ve 50 bini Erzincan Sancağı'nda olmak üzere hükûmetin yardımına muhtaç toplam 577 bin kişi vardı ve bunların günlük acil ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için 16 milyon liraya ihtiyaç duyulmaktaydı. Yine sadece Erzurum Vilayeti'nde tahrip edilmiş 70 bin evin onarımı için 35 milyon, Trabzon Vilayeti'ndeki 17.250 ev ve işyerinin onarımı için ise 2.806.910 liraya ihtiyaç vardı. Hükûmet, belki de bu giderleri karşılayabilecek güçte olmadığı için bölgenin imar ve iskânı hususunda oldukça yavaş ve isteksiz hareket etti. Mültecilerin memleketlerine dönüşüne izin verilmesinin üzerinden altı ay geçtiği halde bölgenin imarı hususunda herhangi bir kanuni düzenleme dahi yapılamadı. Nihayet 3 Haziran 1918 tarihli bir kararname ile savaşın açtığı yaraları sarmak üzere 5 milyon liralık bir ödenek tahsis edildi. Aralık ayına kadar bu ödenekten 2.979.500 liralık kısmının bölgenin ihtiyaçları için harcanmış olduğunu hatta sadece bir defada 400 bini Trabzon'a, 200 bini Erzurum'a ve 100 bini de Erzincan'a olmak üzere

⁵⁶ BOA. DH. İ. UM. 20/12.

⁵⁷ BOA. DH. ŞFR. 608/60.

⁵⁸ Hatice Yıldırım, *Mütareke Döneminde Göç ve İskân (1918-1923)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020, s. 232.

⁵⁹ BOA. DH. İ. UM. 20-18/12-15.

toplam 700 bin lira gönderilmiş ancak bu meblağ mal sandıklarında ve bankalarda para bulunmadığından kullanılamamıştır. Vilayetlere ait yazışmalar, para sıkıntısının ileriki yıllarda da devam ettiğini göstermektedir.⁶⁰

Ertesi yıl da mevcut durumda önemli bir değişiklik olmadı, halka yiyecek ve tohumluk yardımında bulunması beklenen ordu, tam tersine halktan hububat isteyecek duruma geldi. Erzincan'da ve Vilâyât-ı Müstahlasa'da mülteciler ve iâşe meselesi TBMM'nin de ana gündem maddelerinden olmuştur. Meclisin ve İcra Vekillerinin birçok kararında bölgeye yardımda bulunulması hükümleri yer almıştır.⁶¹ Bu iki ana sorun dönem boyunca devam etmiştir.

Kurtuluşun sonra şehre, kazalara ve köylere dönen insanların karşılaştığı en önemli sorun açlık ve meskensizlikti. Bu iki yoksunluk sağlık yoksunluğunu ve salgın hastalıkları da ortaya çıkarıyordu. Mutasarrıf Eşref Bey Erzincan ahalisinin sıhhi ihtiyaçlarını hükümet kanalıyla halledemeyince Hilal-i Ahmer merkezine müracaat etmiştir. Bu sırada, 6 Haziran 1919'da Hilal-i Ahmer Cemiyeti doğu vilayetleri için üç imdad-ı sıhhi heyeti kurmaya karar vermiştir. Bunlardan biri Erzurum, biri Trabzon biri de Erzincan-Şimali Mamuretülaziz için olacaktı. Bu son şubenin merkezi Erzincan'dı ve heyet; Hilal-i Ahmer Tahrirat Kâtibi Saffet Bey'in riyasetinde çalışacaktı.⁶² Hilal-i Ahmer Cemiyeti Millî Mücadele sırasında Erzincan ve çevresine büyük yardımlarda bulunmuştur.⁶³ Tabipsiz, tahsisatsız, hastanesiz liva sıhhi işlerinin görülmesi mümkün değildi. Bu yüzden Erzincan'ın her alanda olduğu gibi sağlık alanında da acilen yardıma ihtiyacı vardı.⁶⁴

4. Erzincan Mutasarrıflığı'nda Asayiş Olayları ve Koçgiri İsyanı'nın Erzincan'daki Etkileri

Erzincan, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde 4. Ordu'ya, II. Meşrutiyet Dönemi'nde de 1910 yılından itibaren III. Ordu'ya ev sahipliği yapmıştır. Yine bu dönemde Erzincan'da hem askerî ortaöğretim kurumları sayılabilecek idadi ve rüşdiye hem de yükseköğretim kurulu denebilecek Harbiye'nin açıldığı görülmektedir. 1884 yılında Erzincan Askerî Rüşdiyesi ile başlayan süreç, daha sonra Erzincan Askerî İdadisi ve Erzincan Mekteb-i Harbiyesi ile devam etmiş,⁶⁵ Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele döneminde kısmen kesintiye uğrasa da Cumhuriyet döneminde sürmüştür. Erzincan'da

⁶⁰ Tuncay Öğün, *Unutulmuş Bir Göç Trajedisi Vilâyât-ı Şarkıye Mültecileri (1915-1923)*, Ankara: Ebabil, 2004, s. 113, 117.

⁶¹ BCA. 272-0-0-74/69-52-7.

⁶² BOA. DH. KMS. 53/69.

⁶³ Bu yardımlar için bkz. Mesut Çapa, *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti 1914-1925*, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2010, s. 69, 219; Albayrak, 8 Ağustos 1335/1919, Sayı: 19; Deniz Akpınar, "20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Erzincan Şehrinde Sağlık Alanında Gelişmeler", *Erzincan Üniversitesi Uluslararası Erzincan Sempozyumu (28 Eylül-1 Ekim 2016) Bildiriler*, C. 1, Editör: Hüsrev Akın, Erzincan: 2016, s. 39-42.

⁶⁴ BOA. DH. ŞFR. 642/34.

⁶⁵ *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri, Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik*, X. Cilt, Ankara: Gnkur. Basımevi, 1985, s. 213.

açılan askerî okullar, bölge halkının gözünde önemli bir yere sahiptir. Bu okullar, çocuklarını okutmak isteyen fakat köylerinden, kasabalarından çok da uzaklara gönderme olanağı bulunmayan aileler için bulunmaz bir fırsat olmuş, bölge gençlerine istihdam olanağı sağlandığı gibi, şehrin kültürel ve ekonomik hayatına önemli katkılar yapmıştır. Ayrıca söz konusu okullarda yetişen birçok öğrenci, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde önemli rütbelere ve görevlere gelmişlerdir.⁶⁶ Bölgede yer alan bu askerî okulların bölgedeki asayiş sorunlarına çare olabilecek kadroları yetiştirdiği de açıktır. Bu askerî yapı Erzincan'ı savaş dönemlerinde millî duyguları yüksek bir çevre haline getirmiştir diyebiliriz.

İnzibat olaylarının önemli bir sorun olduğu bölgede, Birinci Dünya Savaşı sırasında, Erzincan'da 2 komiser, 12 polis memuru, Kemah, Refahiye, Kuruçay, Pülümür kazalarında birer polis memuru görev yapmaktaydı. Şehir ve kaza merkezlerinde görev yapan polis memuru sayısı nüfusa göre oldukça düşüktü.⁶⁷ Bu yüzden işgalden kurtarıldıktan sonra Erzincan ve çevresinde polis ve jandarma güçlerinin yetersiz kalması üzerine ordu güvenliği sağlama görevini üstlenmek zorunda kaldı. Bu sayede birtakım küçük olaylara zamanında müdahale edilerek büyümelerine engel olduğu gibi bazı aşiret ağalarının isyan girişimleri de ordu birlikleri sayesinde kontrol altına alındı. Buna rağmen bölgede huzur ve barışın sağlanması mümkün olmadı.

İşgalden kurtuluşun hemen ardından III. Ordu Kumandanı Vehib Paşa, işgal edilmiş olan vilayetlerin polis teşkilatı için Erzincan'da bir polis okulu açmış, buraya askerî personelden seçtiklerini yerleştirmişti. 1918 Nisan ayında Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti de buraya bir müdür ve öğretmenler atamıştı. Erzincan'da açılan polis mektebi binasıyla masrafları ordu tarafından karşılanmıştır.⁶⁸

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin maddelerine bağlı olarak ordu teşkilatları kaldırılmış onun yerine kolordu sistemi getirilmiştir. Bunun üzerine; III. Ordu, 15. Kolordu adıyla yeniden yapılandırılırken, karargâh merkezi de Erzincan'dan Erzurum'a taşınmıştır. Millî Mücadele'nin başladığı dönemlerde bağımsız liva haline getirilen Erzincan'da asayişin ve güvenliğin sağlanması maksadıyla; iki piyade taburu (9. ve 36. Fırkalar) ile bir jandarma taburu Dersim ile Erzincan mıntıkasında görevlerini sürdürmüşlerdir. Ayrıca mütareke hükümlerinden olan doğu vilayetlerinde asayişsizliğin işgal sebebi olacağı hükmü de bölgede düzenin sağlanmasını zorunlu kılıyordu. Kurtuluştan sonra Erzincan Livası dahilinde belli başlı eşkiya çetesi bulunmazken, Dersim eşkiyasının Erzincan'ın köylerine ve yolculara saldırılarda bulunduğu görülüyordu.⁶⁹

⁶⁶ Efdal As, "Erzincan'da Açılan Askerî Okullar", *Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. II, Editörler: Kemal Taşçı, Kader Altın, Salih Kaymakçı, Erzincan: 2019, s. 854.

⁶⁷ Abdulkadir Gül, "Osmanlı Taşrasında Suç ve Suçlular (1919 Ocak Ayı Erzincan Sancağı Örneği)", *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XVII/1-2 (2013), s. 3.

⁶⁸ BOA. DH. ŞFR. 579/132; 86/6; 85/178.

⁶⁹ BOA. DH. ŞFR. 594/44; 593/57; *Türk İstiklal Harbi, I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1999, s. 262.

1919 yılı Ocak ayında sancakta toplam 347 suç işlenmişti ve en fazla hırsızlık, gasp ve yağma olayları görülmekteydi. Erzurum Vilayeti dâhilinde suç yoğunluğunun en fazla olduğu idari yapı Erzincan Sancağı'ydı. Bunun önemli sebebi Erzincan'ın, Dersim Sancağı'na sınır olmasıydı. Bu dönemde Dersim eşkiyası bölgede oldukça etkindi.⁷⁰

1919 Nisan ayında, Refahiye'den Erzincan'a giden posta soyuldu, postayı soyan Topal Ömer yakalandı ve arkadaşları takibe alındı,⁷¹ Kemah'ın Elmalı ve Salut köyleri hüviyetleri meçhul silahlı sekiz şahıs tarafından basıldı,⁷² Refahiye, Kemah ve Kuruçay kazalarında bazı yolcuları soyan ve yapılan takibatta yakalanamayarak kaçan Refahiye ahalisinden Paşo isimli şahsın sekiz kadar avanesiyle Kemah'ın Setmi köyüne saldırdığı anlaşıldığından yakalanması için müfreze çıkarıldı. Dahiliye Nezareti Erzincan Mutasarrıflığı'na gönderdiği 26 Nisan 1919 tarihli şifre ile Kemah ve Refahiye kazalarında tekrar ortaya çıkan şaki Paşo'nun ya Refahiye Kaymakamı aracılığı ile jandarmaya kaydedilerek susturulması veya civardan gelecek kuvvetlerle cezalandırılması isteniyordu.⁷³

1919 yılının ikinci yarısında, Pülümür'de Şaki Felekoğlu Süleyman Çetesi yaptıkları haydutluklardan dolayı takibe alındılar,⁷⁴ Harput'a gitmekte olan yolcuların eşya ve paraları Dersim Kürtleri tarafından gasp edildi, eşkiya takip edildi ve vuku bulan çatışma neticesinde gasp edilen mallardan beş baş yüklü hayvan geri alındı,⁷⁵ Eğin'den çıkarılan posta Demirmağara mevkiinde Dersim eşkiyasının taarruzuna uğrayarak soyuldu,⁷⁶ Kop Dağı'nda gasp edilen Erzurum arabacılarının hayvanları Sansa Deresi'nde eşkiyalar elinden alınarak Erzincan Hükûmeti'ne teslim edildi, bu sorun ile Tercan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ilgilenmişti.⁷⁷

Kâzım (Karabekir) Paşa, Erzincan'ın merkezi konumda olmasını ve gerektiğinde buradan her tarafa kuvvet göndermenin mümkün olduğunu düşünerek Erzincan'daki iki süvari bölüğünün kalmasını ve bunların bir tabur piyade, iki top ile takviye edilmesini, bilahare Erzincan'a bir tabur daha gönderilmesini ve Tercan'daki iki süvari ve bir makineli tüfeği Elazığ'a göndermeyi planladı ve bu planını uyguladı.⁷⁸ Bu askeri tedbirlerle asayiş bir nebze de olsa yoluna girdi.

Erzincan'da bulunan Tahkik Heyeti üyeleri Ferik Fevzi Paşa ve İlhami Bey de 7 Aralık 1919'da Dahiliye Nezareti'ne gönderdikleri telgrafta, Refahiye, Kemah, Kuruçay, Pülümür kazalarına kadı ve mahkeme reisi ile müstantık gönderilmediğini belirterek

⁷⁰ Gül, "Osmanlı Taşrasında Suç ve Suçlular", s. 13, 21, 26.

⁷¹ BOA. DH. ŞFR. 625/35; 625/110.

⁷² BOA. DH. ŞFR. 625/52.

⁷³ BOA. DH. ŞFR. 627/41; 626/75

⁷⁴ BOA. DH. EUM. AYŞ. 11/44.

⁷⁵ BOA. DH. ŞFR. 635/63; 635/109.

⁷⁶ BOA. DH. ŞFR. 642/79.

⁷⁷ Albayrak, 16 Ağustos 336, Sayı: 105.

⁷⁸ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, C. I, s. 219.

Refahiye Kazası Kaymakamı Hamdi Bey'in diğer bir kazaya tayiniyle oraya faal bir kaymakamın gönderilmesini, Erzincan Jandarma Bölük Kumandanı İzzet Efendi'nin su-i ahvaline ve Dersim eşkiyasına dair basiretkârane tedbirler alınmasını tavsiye ediyorlardı.⁷⁹ Heyete göre bölgedeki asayişsizliğin sebeplerinden biri de yöneticilerin sayıca ve kalite olarak yetersizliği idi.

Erzincan ve çevresinde dönem boyunca devam eden bu tür gelişmelere karşı hem Mutasarrıf Eşref Bey hem de Dahiliye Nezareti ve Harbiye Nezareti çeşitli çözüm yolları bulma yoluna gittiler. Gasp olaylarına bir türlü engel olunamaması üzerine Erzincan Mutasarrıfı Eşref Bey, eskiden beri yağma ve talanı adet haline getirmiş olan Dersim bölgesi Kürt aşiretlerinin, güç karşısında daima itaatkâr ve etkisiz kaldıklarına, güvenlik güçlerinin yetersiz olduğu durumlar da ise amansız birer düşman kesildiklerine inanmaktaydı. Bu nedenle bölgeye mümkün olduğu kadar çok güvenlik görevlisinin gönderilmesi gerekiyordu. Mutasarrıf bölgenin bu sorununu 9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'ya da iletmişti. Paşa, 7 Haziran 1919'da Havza'dan Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, Erzincan Mutasarrıfı'nın jandarmanın çok zayıf olması sebebiyle Pülümür, Kemah ve Erzincan'a nizamiye kuvveti gönderilmesi isteğini iletiyor, Kemah ve Kuzucan havalisine 13. Kolordu'dan kuvvet gönderilmesini ya da dağıtılacak olan 13. Kolordu efradının bu bölgede jandarma olarak görevlendirilmesini teklif ediyordu.⁸⁰ Harbiye Nezareti bu talebe, mühim mevkilere asker ikamesinin, askerî kıtaların ileri mevkilerde meşgul olduklarından mümkün olamayacağı cevabını verdi.⁸¹ Jandarma Umum Kumandanlığı da aynı yönde cevap verecekti.⁸² Aynı tarihlerde Erzincan'da kır ve orman bekçileri için 1.151 tüfekle 47.500 fişeğe ihtiyaç olduğu görülmüyordu ve bunları temin etmek hiçbir zaman mümkün olmayacaktı.⁸³

Askeri tedbirlerin alınamaması üzerine ortaya çıkan çözüm yollarından biri de mensupları üzerinde büyük bir etkinliğe sahip olan aşiret reislerinin para ve nişanlarla taltif edilerek saldırıların hiç olmazsa geçici bir süre için durdurulabilmesi ya da bunlardan soygunculara karşı faydalanılmasıydı. Bu sebeple Dersim aşiretlerinin tecavüzlerine karşı livaca görevlendirilen bazı aşiret reislerinin taltifleriyle örtülü ödenekten 150 bin kuruşluk havalename gönderilmesi istenmişti.⁸⁴ Ancak Dahiliye Nezareti, eşkiyalığa karışmış olan aşiret reislerinin ödüllendirilmelerine karşı çıktı. Zira eşkiyalığı alışkanlık haline getirmiş kimselerin, para ve nişanlar karşılığında eşkiyalığı terk edeceklerine ihtimal verilmediğinden bu yöntem etkili bir çözüm olarak kabul edilmemişti. Harcanacak paranın boşa gideceği gibi hükûmet itibarının da sarsılacağı düşüncesiyle Mutasarrıflığın aşiret reislerine para verilmesiyle ilgili teklifi reddedildi.

⁷⁹ BOA. DH. ŞFR. 653/94.

⁸⁰ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 5 (Eylül 1953), Vesika No: 97.

⁸¹ BOA. DH. EUM. AYŞ. 16/60.

⁸² BOA. DH. ŞFR. 101/6.

⁸³ BOA. DH. ŞFR. 637-127.

⁸⁴ BOA. DH. ŞFR. 643-57.

Ancak eşkıyalığa fiilen ve manen katılmamış aşiret reislerinin birer nişanla ödüllendirilmesine izin verildi.⁸⁵ Bunun üzerine eşkıyanın takibinde bölgedeki aşiretlerden meşhur Pülümürlü Puro Azizoğlu Rıza'nın yakalanmasında büyük yararlılık gösteren Arıllı Aşireti Reisi Süleyman Sadık Ağa ve arkadaşlarının taltifleri sağlandı.⁸⁶ Ayrıca emniyet ve asayişin temini için gerekli olan tahsisat, tahsisat-ı mestureden ödenecekti.⁸⁷

Erzincan Mutasarrıfının kuvvet talebini tekrarlaması üzerine Dahiliye Nezareti, Harbiye Nezareti'ne başvurarak hükûmetin güçsüz olduğu izlenimini silmek ve halkın can ve mal emniyetini sağlamak üzere Tercan'daki bir süvari alayının acilen Erzincan'a gönderilmesini istedi. Ayrıca Erzincan, Bitlis, Erzurum ve Karahisar-ı Şarki havalisinde bulunan bazı Ermenilerin seferberlik ilanı üzerine o havalideki Müslümanların tamamen yok edilmesi maksadıyla birtakım suçlar işledikleri haber alındığından, lazım gelen tedbirlerin alınmasına dair Van, Bitlis, Erzurum, Sivas vilayetleriyle Erzincan Mutasarrıflığı'na 19 Nisan 1919'da ikazda bulunuldu.⁸⁸

Bölgede asayiş olaylarının arttığı bir dönemde, 13 Haziran 1919'da iki İngiliz subayı ve yanlarında bulunan 4 asker otomobile Erzurum'dan Erzincan'a geldiler.⁸⁹ İngiliz subaylarının bu ziyaretleri, bölge asayişine yoğunlaştırılmıştı. Tabii olarak Mondros Mütarekesi'nin ilgili maddesine göre bölgede asayişin bozuk olması işgal gerekçelerini ortaya çıkarıyordu. Bu yüzden asayiş konusunda Hükûmetin çok tedbirli davranması gerekiyordu.

Erzurum Kongresi günlerinde Erzincan ve çevresinde Ermenilere karşı halkın tahrik edildiği hakkında şikâyetlerin gitmesi üzerine Dahiliye Nezareti, 6 Ağustos 1919'da Erzincan Mutasarrıfı Eşref Bey'e "tahrikat-ı vakıanın, livada ne gibi tesirat husule getirdiğinin bildirilmesine" dair bir telgraf göndermişti. Bu sorulara verdiği cevapta Eşref Bey, liva dahilinde bir tahrik söz konusu olmadığını, diğer mahallerde vukuu bildirilen tahriklerin liva dahilinde etkisinin olmadığını, ancak her bakımdan haksız olan Ermenilerin emellerine ve taleplerine, Kafkasya'da İslamlar hakkında icra ettikleri mezalime karşı halkın tabii olarak "muhafaza-i vatan ve hayat endişesine" düştüğünü, Ermeni istekleri hakkındaki siyasi durum Ermenilerin fiili teşebbüs ve hareketlerine dönüşürse ve bir tecavüz olursa buna devletçe bir karşı koyma olmaması durumunda ahalice bu tecavüzlere karşı hareket edileceği, bu konuda Ermeni isteklerinin devletçe şimdiden reddi için çalışılmasından başka bir çare düşünemediğini bildiriyor, halkın sükunet içinde bu tedbirleri beklediğini ifade ediyordu.⁹⁰ Ermenilere herhangi bir saldırının söz konusu olmadığı hakkında teferruatlı bilgi veren Mutasarrıf, bölgedeki

⁸⁵ Öğün, *Vilayât-ı Şarkiye Mültecileri*, s. 100-102.

⁸⁶ BOA. DH. EUM. AYŞ. 14/100.

⁸⁷ BOA. DH. İ. UM. EK. 53/69

⁸⁸ BOA. DH. ŞFR. 98/228.

⁸⁹ BOA. DH. EUM. AYŞ. 15/53.

⁹⁰ BOA. DH. ŞFR. 102/37; 641/45.

hırsızlık ve gasp olaylarının civardaki Kürtlerin bazı cahilleri tarafından alışkanlık ve ihtiyaçlarından meydana geldiğini, etkili nasihat ve jandarmanın takibinden dolayı bu olayların çok olmadığını, bununla beraber aşiret reisleriyle bağlantı kurulduğunu ve adı olayların da sonlandırılması için mahalli tedbirlerin alındığını bildirmiştir.⁹¹ Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa da yayınladığı 27 Ekim 1919 tarihli tebliğinde, Ermenilere karşı Anadolu'da bir tahrik olmadığını, Erzincan ve Erzurum havalisinden hicret eden hiçbir Ermeni ailesi bulunmadığını açıklamıştır.⁹²

1920 yılı başından da Anadolu'da Hıristiyanlara karşı saldırılar olduğu Avrupa kamuoyunda gündem olunca bu konuda İtilaf devletleri temsilcileri Osmanlı Hükûmeti'ni sıkıştırdı, bunun neticesinde de vilayetler uyarıldı. Bu uyarılara 6 Mart 1920'de cevap veren Mutasarrıf Eşref Bey, Erzincan'da zaten ecnebi tebaasından kimse olmadığını, çok az miktardaki Hıristiyanlara karşı da Müslümanlarca husumet beslenmediğini bildirdi.⁹³ Ancak ekonomik ve askerî açıdan beklenen önlemlerin alınamaması sonucu asayiş giderek buzuldu; eşkiyalar o derece pervasız hareket etmeye başladılar ki seyahat eden mebusları dahi soydular.

1921 yılı Şubat-Haziran ayları arasında Erzincan'ın doğusunda ve güneyinde meydana gelen olaylar bölgeyi asayiş açısından derinden etkilemiştir. Koçgiri İsyanı⁹⁴ olarak tarihimize geçen olaylarda Elazığ ve Sivas vilayetleriyle Erzincan Sancağı'nda TBMM tarafından 10 Mart 1921'de örfi idare ilan edilmiş, bu mahallerde devletin dahili ve harici emniyetini ihlal edenlerin davaları Divan-ı Harb-i Örfi'de görülmüştür.⁹⁵ Olaylar Alışir ve Mahzar gibi birtakım eşkiya başlarının etraflarına topladıkları adamlarla köyleri yakıp yıkmalarıyla başlamıştır. Başlangıçta 50-70 kişiden oluşan eşkiya çetelerinin mevcudu hızla artarak 1921 yılı başlarında birkaç bin kişiye ulaşmıştır. Aşiretlerin huzursuzluğu Mart ayı başlarından itibaren ciddi bir başkaldırı boyutuna ulaşmıştır. 21 Mart 1921'de Kasım oğlu Munzur komutasındaki 300 kişilik aşiret kuvveti Erzincan'ı tehdit etmiş, bir taburla bir dağ bataryasından kurulu birliğe eşkiyayı uzaklaştırması emri verilmiştir. Halktan da 300 kişilik bir kuvvet hazırlanmış saldırıya geçen bu kuvvetler, aşiret kuvvetlerini Fırat'ın güneyine itmeyi başarmışlardır. Bu arada Koçgiri aşiretleri TBMM'ne başvurarak, Koçgiri bölgesinde (Refahiye, Kemah ve Kuruçay'ı da içine alıyordu) bir il kurulmasını, başına bir Kürt vali, yardımcılığına da bir Türk getirilmesini istediler. Başvuruda "Eğer bu mesele böyle kapatılmazsa, Dersim'den başka Erzincan, Van, Diyarbakır, Erzurum'a kadar ayaklanma yayılacak, iki Müslüman millet arasında kan dökülmesinden Müslüman düşmanlarının yüzü gülecektir" denildi. TBMM Hükûmeti bu isteği reddetti.⁹⁶ Bunun üzerine 10 Mayıs 1921'de Dersim tarafından gelen ve sayıları

⁹¹ BOA. DH. KMS. 53/72.

⁹² İrade-i Milliye, 27 Ekim 1919. Numro: 9

⁹³ BOA. DH. ŞFR. 107/123; 660/50.

⁹⁴ Koçgiri İsyanı ayrı bir başlık olarak Güneydoğu Anadolu şehirlerinin ele alındığı ciltte incelenmiştir. Burada sadece Erzincan Mutasarrıflığı ile ilgili özel konular üzerinde durulacaktır.

⁹⁵ BCA. 30-18-1-1/2-38-14.

⁹⁶ *Türk İstiklal Harbi, VI. Cilt, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, Ankara: 1974, ss. 259-278

üç yüz kadar olduğu rivayet edilen eşkiya Kemah'ı bastı, civarda birçok köy yakıldı. Kemah halkı bir buçuk saatlik müsademedden sonra kaleye çekildi. Erzincan'dan bir müfreze topçu ateşiyle asileri Kemah'tan kovalayabildiler. Kasabadan altmış hane yakıldı, ahaliden on bir, askerden bir şehit, ahaliden altı, askerden beş yaralı vardı, eşkiya üç maktul bırakmıştı.⁹⁷ Kemah'ta yaşanan hadiseler Kuruçay'da da meydana geldi. Asiler tarafından elbise ve çamaşırlarına varıncaya kadar her şeyleri alınan Erzincan'ın Kuruçay memurları ve ahalisine 27 Nisan 1921'de TBMM tarafından 5 bin liralık yardım edilmesi ve memurlara ikişer maaş avans verilmesi kararlaştırıldı. Erzincan ve çevresindeki olaylara görüşme yoluyla çözüm bulmak için çaba sarf eden ancak bu süreçte başarısız olarak asilerin güçlenmesine sebep olan Eşref Bey mutasarrıflık görevinden alınarak yerine Ali Rıza Bey tayin edildi.⁹⁸ Merkez Ordusu'nun bölgeye gönderilmesiyle olaylar ancak durulmuş, isyan sürecinde Erzincan mebusları bölgelerinde köy köy dolaşarak halkı teskin etmeye çalışmışlardı.

Büyük Taarruz'un hazırlıklarının olduğu dönemde Batı Cephesi'ne Erzincan ve çevresinden de kuvvetler gönderilmiş, ilk gönderilen Üçüncü Fırka yerine On Üçüncü Fırka kurularak merkezi Trabzon'dan Erzincan'a naklettirilmişti. Böylece gerektiğinde hem bu fırkanın Batı Cephesi'ne sevki kolay olacak hem de asayiş durumu kritik olan Erzincan ve çevresinde askeri otorite sağlanacaktı. Bu fırka karargâhı 10 Haziran 1922'de Erzincan'a vardı.⁹⁹ Batı Cephesi'ndeki askerî harekât dolayısıyla bölgedeki asayiş sorunları devam etti, hatta barıştan sonra da 1930'lara kadar devam etti.

5. Erzincan'da Millî Teşkilatlanma

1918 yılı Şubat ve Mart aylarında işgal edilmiş olan Osmanlı vilayetlerinin kurtarılması ve peşinden Brest-Litovsk Antlaşması'nın imzalanarak Elviye-i Selâse'nin de Osmanlı topraklarına katılmasının sağlanması ile elde edilen büyük kazançlar, Mondros Mütarekesi'nin imzalanarak Osmanlı Devleti'nin mağlubiyetini kabul etmesiyle ortadan kalktı. Bu süreçte Kafkasya'da kurulmuş olan Ermenistan Cumhuriyeti de tıpkı Ermeni siyasi teşekkülleri gibi altı doğu vilayetinde büyük beklentiler içine girdiler. Savaş sırasında İtilaf devletlerinin bir müttefiki gibi çalışan bu gruplar, savaş sırasında vaat edilen toprakları elde etmek için Avrupa başkentlerinde kader tayini için dolaşmaya başladılar. Ermenilerin bu teşebbüsleri, Mondros Mütarekesi'nde doğu vilayetlerinden "Six Armenian Vilayets" şeklinde bahsedilmesi ve asayişin bozulmasının bu vilayetlerin işgaline sebep olacağı maddesi, ilgili vilayetlerin İstanbul'daki temsilcilerini harekete geçirdi. Hem İttihat ve Terakki Fırkası yöneticileri hem de bu temsilciler ülkenin farklı bölgelerinde cemiyetler kurarak bir oldu-bitti karşısında halkı örgütlemek ve silahlı gruplar halinde direniş başlatmak fikrini uygulamaya koydular.

⁹⁷ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, C. II, s. 1057-1058.

⁹⁸ BCA. 272-0-0-12/38-30-18.

⁹⁹ Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, C. II, s. 1248.

Bu teşebbüslerin bir sonucu olarak 4 Aralık 1918'de İstanbul'da Vilâyât-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti kuruldu. Cemiyet kısa süre içinde Erzurum başta olmak üzere doğu vilayetlerinde şubeler açarak çalışmaya başladı ki bu şubelerin en güçlüsü Erzurum'da açılan idi. Erzurum şubesi kısa sürede etrafındaki şehirleri de bu konuda harekete geçirdi. Bu teşvikler sonunda Hacı Raufbeyzade Halil Bey (Belediye Reisi), Hacı Mehmed Beyzade Sami Bey, Müftü Osman Fevzi Efendi ve Mahfuz Beylerin faaliyetleri sonucunda Erzincan'da 30 Mayıs 1919'da Vilâyât-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin bir şubesi açıldı. Bu tarihteki en dikkat çekici gelişme Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın Ermenistan'a geniş muhtariyet verileceği ile ilgili açıklamalarıydı. Bu haberlerin Erzincan'da duyulması üzerine Erzurum Şubesine 29 Mayıs 1919'da bir telgraf çeken Belediye Reisi Halil Bey, Sadrazamın açıklamalarından Erzincanlıların duyduğu rahatsızlığı dile getirerek Sadaret'ten bu konuda açıklama istediklerini, bir Ermeni muhtariyeti altında kesinlikle yaşayamayacaklarını, maksatlarının müşterek olduğunu belirterek teşebbüslerinden haberdar olmak istediklerini bildirdi.¹⁰⁰ Vilâyât-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi de civar vilayetlerle Erzincan'a gönderdiği 31 Mayıs 1919 tarihli telgrafta, "Vilâyât-ı Şarkiyye'mizin, Ermeni idaresine terkedileceğine dair, kat'i emareler zuhur etti. Tarih-i İslam için kara sahifeler hazırlanmaktadır. Vilâyât-ı Şarkiyye, baştanbaşa bir Müslüman memleketi ve istikbal-i İslam'ın kapısı olduğundan ve bu vilayetlerimiz kan, din, tarih kardeşi olan Kürd ile Türk'ün namusu ve hamiyetine bağlı bulunduğundan; bugün bize düşen vazife-i diniyye ve tarihiyye pek büyük ve mukaddestir. Biz, Ermeni zulmünden mahvolmamak için birleşmek, tevhid-i mesai etmek vazifesi karşısında bulunuyoruz. Muazzam İslam tarihinin Ermeni ayağı altında mahvolmasına imkân bırakılmamasını, istirham eyleriz" denilerek Trabzon ile yapılan görüşmelerden ve bütün mesailerin birleştirilmesinden bahsediliyordu.¹⁰¹ Bu yazışmalar, Erzincan'ın da aktif olarak içinde yer alacağı Erzurum Kongresi'ni doğuracaktır.

Bu endişelerle kurulan ve Osman Fevzi Efendi'nin başkanı olduğu Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin üyeleri şunlardı: Hacı Raufbeyzade Halil Bey, Mahfuz Bey, Hacı Mehmedbeyzade Sami Bey, Ulemadan Şeyh Hacı Ahmed Fevzi Efendi, Ulemadan Şeyh Saffet Efendi, Ulemadan Çizmeli Mustafa Efendi, Eşraftan Hacı Aziz Bey, Eşraftan Sağırzade Ali, Eşraftan Münir Bey, Eşraftan Ahmed Paşazade Şemsi, Eşraftan Ziya Bey, Eşraftan Rasim Bey, Tüccardan Tavşancızade Recep, Tüccardan Arapzade Ahmet, Keçecizade Avni Efendi, Tüccardan Kadızade Tefvik Efendi, Tüccardan Ballızade Bekir Efendi.¹⁰²

Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kısa zamanda kazalarda teşkilatlanarak çalışmalara başladı. Cemiyetin ismini ve aktif faaliyetlerini gördüğümüz ilk tarih İzmir'in Yunan işgaline uğradığı günlerdir. Cemiyet işgallere karşı duyarlılığını mitingler düzenleyerek,

¹⁰⁰ Fahrettin Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, C. 1, Ankara: Kültür Ofset, 1993, s. 49.

¹⁰¹ Kırzioğlu, *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, s. 58-59.

¹⁰² Bulut, *Millî Mücadelede Erzincan*, s. 84-86.

İstanbul'daki İtilaf devletleri temsilcilerine, Sadaret'e ve Padişah'a protesto telgrafları çekerek göstermiştir. Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzurum şubesi ile sıkı ilişkiler içinde olan cemiyet, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkarak Anadolu'daki millî direnişi yönetmesi üzerine ona tabi olarak, Erzurum ve Sivas kongrelerinde temsilciler bulundurmuş, Osmanlı Devleti'nin ve bölgelerinin geleceğini ilgilendiren hemen hemen her konuda aktif olarak çalışmıştır. Erzurum Kongresi'ne Erzincan merkez kazasından Şeyh Hacı Ahmed Fevzi Efendi (Baysoy), Müftü Osman Fevzi Efendi (Topçu), Pülümür (Kuzucan) Kazası'ndan Abbas Necati Efendi (Karadayı), Refahiye Kazası'ndan Taha Kemal(eddin) Efendi ve Kuruçay Kazası'ndan Müftü Şevki Efendi (Yurtbaşı) delege olarak katılmışlardır.

1921 yılı başlarında, Müdafaa-i Hukuk teşkilatlarının güçlendirilmesi ve düzenlenmesiyle Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yeniden yapılandırılmıştır. Cemiyet Reisi Sami Bey 26 Mart 1921'de TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgrafta merkez heyetini şöyle açıklamıştır: Reis: Sami Bey, Azalar: Şeyh Saffet Efendi, Eşraftan Münir Bey, Eşraftan Rasim Bey, Eşraftan Ziya Bey, Keçecizade Avni Efendi, Tüccardan Kadızade Tefvik Efendi. Şeyh Hacı Fevzi ile Müftü Osman Fevzi Efendiler mebus olarak heyet seçiminden sonra mazeretleri sebebiyle istifa etmişlerdir.¹⁰³

Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kemah, Pülümür, Refahiye, Tercan ve Kuruçay'da da şubeleri bulunmaktaydı. Bu şubeler millî konularda Erzincan kadar aktif çalışmışlardır. 1923 yılında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Halk Fırkasına dönüşmesiyle birlikte Erzincan'da oluşturulan fırka heyeti idaresinde şu kişiler yer almaktaydı: Erzincan Vilayeti Heyeti İdare Reisi Sami Bey, azalar Halil Bey, Sağırzade Hilmi Bey, Ziya Bey, Şeyh Saffet Efendi, Arapzade Ahmet Efendi, Hacı Yusufzade Ahmet Bey.¹⁰⁴

Erzincan'da müdafaa-i hukuk cemiyeti dışında bir de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin şubesi vardı. Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'nın teşvikleriyle kurulan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin Erzincan şubesi 4 Şubat 1920'de açılmıştır. Cemiyetin merkez heyeti 12 kişiden oluşmaktaydı. Bu kişiler; Ayşe Avni, Saliha Fâzıl, Sabiha Adil, Nasfet Eşref, Pakize Sadeddin, Bedriye Sami, Mefkûre Kerim, Şükriye Süleyman, Şükran Ziya, Hamra Osman, Ayşe Tefvik ve Remziye Ali idi. Sivas Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne gönderilen bir telgrafla, Erzincan Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin kurulduğu bildirilmekteydi. Cemiyetin başkanı Ayşe Avni Hanım'dı. Cemiyete mensup hanımlar, mitingler düzenleyerek ilgili makamlara protesto telgrafları çekmişler, Batı Cephesi'ne giyecek ve para toplama kampanyaları düzenlemişlerdir.¹⁰⁵

¹⁰³ Tülay Duran, "Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Yeniden Güçlendirilmesi ve Düzenlenmesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 3 (Ekim 1987), s. 11.

¹⁰⁴ Recep Mutlu Özbayık, "Atatürk Döneminde Erzincan (1923-1938)", Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan: 2018, s. 76.

¹⁰⁵ Bekir Sıtkı Baykal, *Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986, s. 49; Bulut, *Millî Mücadelede Erzincan*, s. 104; Hatice Gökçen Eren,

Erzincan ve çevresinde müdafaa-i hukuk teşkilatının güçlenmesinde Mustafa Kemal Paşa'nın etkisi göz ardı edilemez. Mutasarrıf Eşref Bey başlangıçta müdafaa-i hukuk teşkilatlarına sıcak bakmazken, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktıktan sonra gelişmelerle ilgili bölgedeki idari makamları bilgilendirmesi ve genel bir bakış açısı ile dünya gelişmelerini ve Osmanlı Devleti'ni gelecekte nelerin beklediğini anlatması diğer birçok idareci gibi Eşref Bey'in de bu mücadeleye destek vermesini sağlamıştır. Muhtemelen bu uyarılardan sonra Erzincan'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesi açılmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktıktan sonra Erzurum'a gitmek üzere 1 Temmuz 1919'da kalabalık bir heyetle Erzincan'a geldi, şehrin girişinde Vilâyât-ı Şarkıyye ve Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Reisi, üyeler, Mutasarrıf Eşref Bey, askerî ve mülki erkân tarafından karşılandı. Mustafa Kemal ertesi gün Erzincan'dan ayrıldı. Cimin köyünün alt kısmından geçilmişti ki burası; Dersim hâkimiyetinde olan Sansa boğazıydı ve eşkıyalık olaylarının sık yaşandığı bir yerdi. Mustafa Kemal ve beraberindekiler 2 Temmuz gecesini Tercan'da geçirdiler. 3 Temmuz 1919'da Erzurum'a gelen Mustafa Kemal ve beraberindekiler, halkın sevgi gösterileri arasında karşılandı.¹⁰⁶

İki aya yakın bir süre Erzurum'da kalan Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi'nin de bitmesiyle buradaki çalışmalarını sonlandırdıktan sonra 29 Ağustos 1919'da Sivas'a gitmek üzere Erzurum'dan ayrıldı. Heyet 29/30 Ağustos gecesini Erzurum ve Erzincan arasında bulunun bir köyde geceyi geçirdi. Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekileri Erzincan'da Mutasarrıf, Asker Alma Dairesi Başkanı (Ahz-ı Asker Kalemi Reisi) ve Erzincan ileri gelenleri karşıladı. Erzincan halkının Mustafa Kemal ve beraberindekileri sevgi gösterileri arasında karşılamaları, kendilerine büyük bir moral vermiş ve umutlarını artırmıştı. Mustafa Kemal ayrıca Erzurum Kongresi'ne katılan Şeyh Fevzi Efendi ile de görüştü. Akşam Erzincan Mutasarrıfı Eşref Bey, Mustafa Kemal'in şerefine belediye binasında yemek verdi. Mustafa Kemal 31 Ağustos 1919'da Erzincan Mutasarrıfının evinde kalarak sabah Mutasarrıflık Dairesi'ne resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Daha sonra Ahz-ı Asker Reisliğine ve ardından Belediye'ye bir ziyaret gerçekleştirerek halkla temaslarda bulunuldu. Mustafa Kemal, Şeyh Fevzi Efendi'yi de yanına alarak 31 Ağustos 1919'da Sivas'a doğru hareket etti.¹⁰⁷

6. Erzincan Halkının Millî Konularda Gösterdiği Duyarlılık

Erzincan'da millî konular üzerinde duran Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti halkı sık sık bir araya getirerek millî duyguları ayakta tutmaya gayret etmiştir. Hem Osmanlı Devleti içinde meydana gelen olaylar hem de uluslararası gelişmeler hakkında yapılan mitingler ve toplantılar sonunda çeşitli makamlara telgraflar çekilerek, Erzincanlıların

Erzincan'daki Teşkilât Faaliyetleri 1918-1932, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan: 2019, s. 76-78.

¹⁰⁶ Enver Konukçu, "Millî Egemenlik, Milli Birlik ve Beraberlik Yolunda Erzincan", *Millî Egemenlik 1989 Panellerde Sunulan Bildiriler*, Erzincan: TBMM Yay., 1989, s. 27-28. Bulut, *Millî Mücadelede Erzincan*, s. 115-116.

¹⁰⁷ Salim Gökçen, Recep Mutlu Özbayık, "Mustafa Kemal Paşa'nın Erzincan'a Yapmış Olduğu Ziyaretler", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, V/14 (İlkbahar 2018), s. 160-161.

düşüncelerini ve tepkilerini ortaya koymuşlardır. İzmir ve Batı Anadolu'nun Yunanistan tarafından işgali, Antep, Maraş ve Urfa bölgesindeki gelişmeler, Paris Barış Konferansı'nda Doğu Anadolu ile ilgili Ermeni istekleri ve gelişmeleri, İstanbul Hükûmetlerinin tutum ve kararları bu mitinglerde ve telgraflarda ele alınan ana konular olmuştur. Bu millî tepkilerin yönetilmesinde Mustafa Kemal Paşa'nın ve onun liderliğindeki Heyet-i Temsiliye'nin aldığı kararların da etkisi olduğunu ifade etmek gerekir.

İzmir'in 15 Mayıs 1919'da işgali haberinin Erzincan'a ulaşmasından sonra, 17 Mayıs'ta Sadaret aracılığı ile İtilaf devletleri siyasi temsilcilerine hitaben bir telgraf gönderildi.¹⁰⁸ Bu telgraftan dört gün sonra, İzmir'de Türklere karşı Yunanlılar tarafından vahşetler uygulandığını haber alan Erzincanlılar, liva merkezinde bir miting yaparak alınan kararları yine Sadaret aracılığıyla İtilaf devletleri temsilcilerine iletmek üzere 21 Mayıs'ta İstanbul'a göndermişlerdir.¹⁰⁹ 9 Haziran'da Sadarete gönderilen "Vilâyât-ı Şarkıyye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Erzincan Şubesi Reisi Osman Fevzi" imzalı telgrafta, dört müracaatlarına bir cevap almadıkları gibi, bir de Sadrazamın, "Vilâyât-ı Şarkıyye'de Ermenilere geniş muhtariyet verileceği" hakkındaki açıklamalarının heyecanlarını bir kat daha arttırdığı, bu tür emrivakileri asla kabul etmeyecekleri, bu kararı hangi hükmet verirse versin karşı duracaklarına dair yemin ettikleri ifade ediliyordu.¹¹⁰ Mustafa Kemal Paşa'nın miting ve protestoların devamı hakkındaki uyarılarından sonra Erzincan'da ikinci bir miting daha yapılmış, mitingde alınan kararlar aynı gün, 12 Haziran 1919'da Sadarete bildirilmiştir.¹¹¹

Erzincan'da olduğu gibi kazalarında da aynı şekilde mitingler düzenlenerek İzmir'e olan bağlılıklar dile getiriliyordu. Eğin'den 18 Mayıs, 23 Mayıs, 12 Haziran'da, Sadaret Makamına, 15 Haziran'da da Padişah'a hitaben gönderilen telgraflarda yapılan mitinglerden ve İzmir'de olan haksızlıkların protesto edildiğinden bahsedilerek, tebaasının bu duruma razı olamayacağı, vereceği emre amade oldukları ifade ediliyordu.¹¹²

İzmir'in işgal haberini aynı gün alan Kemahlılar, ertesi gün yani 16 Mayıs'ta dört bin kişinin katıldığı bir miting düzenlediler. İşgali protesto ederek Sadaret Makamına bir protesto telgrafı gönderdiler.¹¹³ Bu telgraf dışında ikinci bir telgraf da 9 Haziran'da Sadaret Makamına gönderildi.¹¹⁴

¹⁰⁸ BOA. A. VRK.830/46.

¹⁰⁹ BOA. A. VRK. 834/19.

¹¹⁰ BOA. A. VRK. 835/91.

¹¹¹ BOA. A. VRK. 836/33.

¹¹² BOA. A.VRK. 831/81; 834/40; 836/27; 836/74.

¹¹³ BOA. A.VRK. 831/14; Yeni Gazete, 26 Mayıs 1335/1919 (1919), No: 176-1740.

¹¹⁴ BOA. A.VRK.835/90.

Kuruçay'dan 24 Mayıs 1919'da Sadaret makamına Belediye Reisi Ahmed imzalı ve on beş bin nüfusa sahip kaza ahali adına çekilen telgrafta, İzmir'in işgali protesto ediliyor, Osmanlı milletinin tek dayandığı makam olan Sadaretin icraatını merak ettikleri ve sonucun beklendiği ifade ediliyordu.¹¹⁵

Pülümür'den İzmir'in işgalini protesto eden, 17 Mayıs tarihli ve Sadarete çekilen aşiret reislerinin imzalarını taşıyan telgrafta, büyük çoğunluğu "gerek Müslüman ve Türk olan İzmir'in gerekse diğer vilayetlerimizin hiçbirinin bir karış toprağından bile vazgeçmeyeceğimize yemin ettik" denilerek cevabın makine başında beklendiği bildiriliyordu.¹¹⁶ İşgal haberini alan ahali ve aşiretlere mensup on bin kişilik bir kalabalık 20 Mayıs'ta Pülümür Belediyesi'nin önünde toplanarak büyük bir miting yapmışlardı.¹¹⁷ Pülümür'ün Çarikli Aşiret Reisi Hasanbeyzade Mustafa, Erbilli Aşiret Reisi Süleyman, Lalanlı (Livanlı ?) Aşiret Reisi Mehmed efendiler, 12 Haziran 1919'da Sadaret'e bir telgraf çekerek işgalin bir an evvel sona erdirilmesini istiyorlardı.¹¹⁸ Refahiye'den 17 Mayıs'ta Padişah'a, 23 Mayıs'ta Sadarete çekilen telgraflarda, İzmir'in işgali protesto ediliyordu.¹¹⁹

Havza'da bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya "Otuz bin nüfus adına Tercan Belediye Başkanlığı'ndan çekilen telgrafta, Türk'ün gerçek devletinin bağımsızlığı uğrunda her türlü fedakârlığa hazır oldukları bildirilmekte, medeni Avrupa'nın büyük devletlerinden adaletin Türklere de uygulanması istenilmektedir." Tercanlıların işgaller karşısındaki bu duyarlı davranışlarını Mustafa Kemal Paşa 5 Haziran 1919 tarihinde "Sadaret Yüksek Makamına" telgrafla bildirmiştir.¹²⁰

Sivas Kongresi'nin tamamlanmasından sonra Mustafa Kemal Paşa ve kongre heyeti Padişah'a kongre ve ülkenin genel durumu hakkında bilgi vermek istemiş, ancak Damat Ferit Paşa Hükûmeti buna engel olmuştu. Bunun üzerine, genel seçimlerin yapılmasının önünde bir engel olarak duran hükûmete karşı bir program çerçevesinde harekete geçildi ve Ali Galip-Dahiliye Nezareti telgrafları "İhanetin Belgeleri" olarak bütün idari ve askeri merkezlere gönderildi. İkinci bir talimata kadar İstanbul ile haberleşme yasaklandı. İstanbul'a karşı gösterilen bu ilk tepkinin ardından Heyet-i Temsiliye 13 Eylül'de aldığı seçim kararını Erzurum, Trabzon, Van vilayetleriyle Erzincan Sancağı'na göndermiştir.¹²¹ İstanbul ile irtibatın kesilmesinden ve bu konudaki emrin bütün

¹¹⁵ BOA. A.VRK. 833/98.

¹¹⁶ İmza sahipleri şu isimlerdi: Eşraftan: Mehmed, Ali, Süleyman, Çarikli Aşireti Reisi Hüseyin, Beyzade Mustafa, Şuvanlı Aşiret Reisi Musa, Şeyh Hasan Aşiret Reisi Yusuf Mehmed, Balaban Aşiret Reisi Rıza, Kemanlı Aşiret Reisi Yusuf, Erbilli Aşiret Reisi Hüseyin ve Süleyman, Lalanlı Aşiret Reisi Mehmed, Bâlâ Uşağı Aşiret Reisi Seyyid Han ve Paşo, Ceranlı Aşiret Reisi Nuri. (A.VRK. 831/19).

¹¹⁷ BOA. A.VRK. 832/23.

¹¹⁸ BOA. A.VRK. 836/29.

¹¹⁹ BOA. A.VRK. 834/ 81; 831 /98.

¹²⁰ *Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)*, T. C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara: 1982, s. 37.

¹²¹ ATASE, D. 14/7, Kls. 325, F. 85.

ilgililere duyurulmasından itibaren Anadolu'da iki başlı bir idare ortaya çıkmış oluyordu. Çünkü kolordulardan, bazı valilik ve mutasarrıflardan farklı görüşler gelmeye başladı. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzincan Merkez Heyeti, İstanbul ile ilişğin kesilmesinden önce hükûmete 48 saatlik bir süre tanınmasını teklif etti.¹²² Ancak bu merkezle yapılan görüşmeler sonunda İstanbul hakkında ikna edildiler. Erzincan da diğer birçok merkez gibi, tavır değiştirerek 12 Eylül 1919'da kongre heyetine bir telgraf gönderdi. Erzincan Mutasarrıfı Eşref imzalı bu telgrafta, meşru bir hükûmet işbaşına geçene kadar İstanbul ile haberleşmenin ve ilişkilerin kesildiği ve telgrafhaneye bir memur konulduğu bildiriliyordu.¹²³ Erzincan ahalisi namına Belediye Reisi Halil imzalı 13 Eylül tarihli, "*Sivas Milli Kongre Heyet-i Aliyesine*" başlığını taşıyan diğer bir telgrafta, Padişahla ahalinin arasına bir set çeken merkezi hükûmetin memleketi felakete sürükleyeceğine inanan bütün Erzincanlıların Padişah'a bir telgraf çekerek milletin itibarına layık bir hükûmetin işbaşına getirilmesini istediklerinden ve kongrenin başarılı olması için duacı olduklarından bahsediliyordu¹²⁴. Bu telgrafi üzerine, ertesi gün kongre tarafından Belediye Reisi Halil Bey'e bir teşekkür telgrafi çekilmiştir.¹²⁵

Erzincan'dan sonra Kemah'tan da Sadrazam'a, Kaymakam Talat imzalı, 14 Eylül 1919 tarihli bir telgraf çekilerek kongre kararlarının kabul edildiğinden ve hükûmetin işbaşından çekilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir.¹²⁶ Pülümür'den 15 Eylül'de hem Sivas Kongresi Heyetine hem de İstanbul'da Sadrazam'a gönderilen telgrafta aynı isteklerde bulunuldu.¹²⁷

Bu baskılara dayanamayan Damat Ferit Paşa 2 Ekim 1919'da istifa etmiş, yerine Heyet-i Temsiliye ile görüşecek ve anlaşabilecek bir hükûmet kurulmuştur. Ali Rıza Paşa Hükûmeti, seçimlerin yapılmasını sağlayarak Heyet-i Temsiliye'yi tanımıştır. Ancak bu hükûmetin aldığı millî kararlar onun kısa süre içinde istifasına da sebep olmuştur. 2 Mart 1920'de Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin istifasından sonra tekrar Damat Ferit Paşa'nın sadrazam olacağı söylentileri Anadolu'ya yayılmıştır. Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, Müdafaa-i Hukuk merkezlerine durum hakkında bilgi vermiş ve Damat Ferit Paşa veya benzeri bir başka kişinin hükûmete gelmesinin engellenmesi amacı ile İstanbul'a telgraflar gönderilmesini telkin etmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın genelgesi üzerine Anadolu'nun her köşesinden olduğu gibi Erzincan ve çevresinden de bu yönde protesto telgrafları Saray'a, Meclis-i Mebusan'a ve gazetelere gönderilmiştir. Erzincan, Tercan, Eğin, Kuruçay ve Kemah'tan 5-6 Mart 1920'de gönderilen telgraflarda, ülkenin içine düştüğü siyasi buhrandan ancak, Meclisin güvenoyunu almış millî bir hükûmetin

¹²² Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt: III, Vesika 87, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.

¹²³ C.A. A.III-3, D.14, F. 9.

¹²⁴ C.A. A.III-3, D.14, F. 20. İrade-i Milliye Gazetesi bu telgrafi 17 Eylül tarihli sayısında yayınlıyordu. İrade-i Milliye, 17 Eylül 1919. Numro: 2.

¹²⁵ C.A. A.III-3, D.14, F. 9-1.

¹²⁶ C.A. A.III-3, D.14, F. 22-2. İrade-i Milliye, 21 Eylül 1919, Numara: 3.

¹²⁷ C.A. A.III-3, D.14, F. 29, 29-1.

kurulması ile çıkılabileceği, Millî Mücadele ve Anadolu'ya bakışından dolayı kesinlikle Damat Ferit Paşa veya aynı fikirde olan başka birinin Sadarete getirilmemesi, millî duyarlılığa saygılı ve buna uygun biri iktidara getirilmediği takdirde bu duruma kesinlikle boyun eğilmeyeceği ifade ediliyordu.¹²⁸ 6 Mart 1920'de Dahiliye Nezaretine müracaat eden Mutasarrıf Eşref Bey, Erzincan ulema, eşraf ve muteberanının Ali Rıza Paşa'nın istifasından duydukları üzüntüyü dile getirerek, yerine millî emelleri desteklemeyen birinin tayin edilmemesinin Padişah'a arz edilmesini talep ediyordu. 7 Mart'ta buna cevap yazan Nezaret: "Hükûmetin vezaif-i vataniyesini ifa etmekte olduğunun ahaliye bildirilmesini" istiyordu.¹²⁹ Bu tepkiler üzerine Salih Paşa Sadarete getirilecek ancak bu karar Damat Ferit Paşa'nın sadrazam olmasının ve İstanbul'un işgalinin önüne geçemeyecektir.

Bu tarihlerde uluslararası alanda meydana gelen olaylar da Erzincan'ın gündemindeydi. İngiltere Başbakanı Lloyd George'un İstanbul'un Türklerden alınabileceği ile ilgili İngiltere Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmalar gündeme gelince Erzincan'dan 13 Ocak 1920'de Müftü ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Osman Fevzi ile bazı eşraf imzasıyla İstanbul'daki İtilaf Temsilcilerine gönderilen telgrafta, Lloyd George'un İstanbul'un Türklerden alınacağı ile ilgili beyanatına tepki gösterilerek açıklama protesto edilmiştir. Ertesi gün de Kemah'tan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Eşref Bey imzasıyla İstanbul'daki İtilaf Temsilcilerine gönderilen telgrafta, Lloyd George'un İstanbul'un Türklerden alınacağı ile ilgili beyanatına tepki gösterilerek açıklama protesto edilmiştir.¹³⁰ Diğer yandan Paris Barış Konferansında Ermenilerle Kürtler arasında bir anlaşma sağlanarak (Bogos Nubar-Şirif Anlaşması) Doğu Anadolu'da bir Ermenistan ve Kürdistan kurulması planlarına karşı Kürtlerin, İslâm camiasından ve Osmanlı hâkimiyetinden ayrılma fikrinde olmadıklarına, bu konuda Şerif Paşa ve arkadaşları tarafından meydana getirilmek istenen bağımsızlık fikrini kabul etmediklerine dair, Erzincan'dan Meclis-i Mebusan'a bir telgraf gönderildi.¹³¹ Meclis-i Mebusan'a 26 Şubat 1920'de gönderilen başka bir telgrafta, Kürtlük ve Türklüğün ayrılmaz bir bütün olduğu üzerinde durularak Paris'te alınan kararların kendilerini ilgilendirmedeği ifade diliyordu.¹³² İrade-i Milliye gazetesi de 5 Aralık 1919 tarihli nüshasında "Türklük ve Kürtlük Layenfek (Bölünmez) Bir Aile Ocağıdır" başlığı altında Erzincan ve çevresindeki aşiretlerin telgraflarını yayınlıyordu.¹³³

¹²⁸ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: 4, Cilt: I, İ:19 (6 Mart 1920). s. 339, 341, 365, 370, 374; Salim Gökçen, "Paramiliter Sosyal Baskı Grupları ve Eylemsellik: Erzincan Ve Çevresinden Gönderilen Protesto Telgrafları", *Erzincan Üniversitesi Uluslararası Erzincan Sempozyumu (28 Eylül-1 Ekim 2016) Bildiriler C. 1*, Editör: Hüsrev Akın, Erzincan: 2016, ss. 217-224.

¹²⁹ BOA. DH. KMS. 53/38.

¹³⁰ Mehmet Şahingöz, "İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: 1986, s. 411, 414.

¹³¹ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: 4, Cilt: I, İ: 15, 28 Şubat 1336 (1920), s. 226.

¹³² Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: 4, Cilt: I, İ: 14, 26 Şubat 1336 (1920), s. 208.

¹³³ İrade-i Milliye, 5 Kânunuevvel 1335 (5 Aralık 1919), No: 19.

Yine 1920 yılının Ocak ayında Maraş'ta Fransız kontrolündeki Ermenilerin Türklere karşı yaptığı katliamlar ve bölgede meydana gelen olaylar Erzincan ve kazalarında büyük heyecan meydana getirmiştir.¹³⁴ Erzincan ahalisi Maraş ve çevresindeki Fransız ve Ermeni zulmünü çeşitli makamlara gönderdikleri telgraflarla protesto ettiler. İki ayrı metin halinde hazırlanan ve İstanbul'daki İtilaf devletleri temsilcilerine ve Padişah'a çekilen bu protesto telgrafları Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzincan Heyet-i Merkeziyesi ve Belediye Reisi Rıza ile Müftü Fevzi, ulemadan Mustafa, eşraftan Sami, Ziya, Muhlis, Balcızade Ahmet, Boyacızade Mustafa, Tüccardan Halis, Dursun, Müftüzade Hakkı, Hışığzade Nuri imzalarını taşıyordu ve 31 Ocak 1920 tarihliydi.¹³⁵

Pülümür'den Şeyh Hüseyin Beyzade Mustafa Bey'in başkanlığında toplanan Dersim Aşiret Reisleri, Maraşlılara ve İslam âlemine yapılan zulmü şiddetle protesto ettiler ve 31 Ocak 1920 tarihli telgraf, İngiliz Temsilciliği ile Ayan ve Matbuat Cemiyetleri başkanlığına, Pülümür Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye Merkeziyesi imzasıyla gönderildi. Aynı tarihli bir telgraf da Heyet-i Temsiliye Riyaseti'ne gönderilmişti. Mustafa Kemal Paşa aynı gün bu telgrafa verdiği cevapta, "Acılar içindeki Maraşlı kardeşlerimiz hakkındaki hislerinize teşekkür ederiz. Gereken yardım hakkında bağlı olduğunuz Heyete müracaat edilmesi rica olunur" diyordu.¹³⁶

15. Kolordu'nun Ermenistan'a karşı düzenlediği Şark Harekâtını da yakından takip eden Erzincanlılar, Belediye Başkanları aracılığı ile Erzurum Belediyesi'ne bir tebrik telgrafı gönderdiler. Telgrafta, Kars'ı Taşnak istilasından kurtaran son muzafferiyet üzerine halâskâr ordunun zaferlerinin devamı temenni edilerek fedakâr Erzurum halkı tebrik edilmektedir.¹³⁷

TBMM'nin Batı Cephesi'nde elde ettiği başarılar ya da verdiği mücadelede başarılı olması için yardımlar da Erzincan gündeminde yer almıştır. Sakarya Savaşı günlerinde 30 Ağustos ve 1 Eylül 1921 tarihli iki ayrı telgrafla, "zalim düşmana karşı" mücadele eden askerlere selam edildikten sonra, bu vesile ile ikinci defa toplanmış olan Erzincan halkının bütün orduya zafer duası ettiği ve Misâk-ı Millî'yi temin edinceye kadar bütün düşmanlarıyla çarpışacak olan orduya, kahraman askerlere malen ve bedenen her türlü yardımı yapmaya amade buldukları arz ediliyordu.¹³⁸ Zafer kazanıldıktan sonra da aynı imzalı bir telgraf 11 Eylül 1921'de "Ankara'da Başkumandanlık Makamıyla Türkiye

¹³⁴ Mutasarrıf Eşref Bey Dahiliye Nezaret'ine gönderdiği 3 Şubat 1920 tarihli telgrafta, Maraş ve civarında Fransızlarla Ermenilerin Müslümanları katletmekte olduğu haberi üzerine fevkalade heyecan ve galeyana gelen ahaliyi tatmin için gereğinin süratle emr ve iradesini istiyordu. 3 Şubat 1920, BOA. DH. ŞFR. 613/26.

¹³⁵ *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, 61/128 (Ocak 2012), Belge No: 40, s. 117-118. Bu telgraf üzerine Sadaret Hariciye Nezaret'i'ne uyarıda bulunarak; "Maraş'taki harekâttan dolayı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Erzincan merkezinden çekilen telgraf hakkında gereğinin yapılması" nı istiyordu. 4 Şubat 1920. (BOA. BEO. 4615/346070)

¹³⁶ *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, 61/128 (Ocak 2012), Belge No: 34-35, s. 116.

¹³⁷ Albayrak, 8 Teşrinisani 1336/8 Kasım 1920, Sayı: 117.

¹³⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 4 Eylül 1921, No: 282.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne" gönderilerek kazanılan zafer tebrik ediliyordu.¹³⁹ Sakarya Savaşı günlerinde 25 Ağustos 1921'de TBMM Riyaseti'ne bir telgraf gönderen Tercan Belediye Reisi Mehmed Efendi Tercanlılar adına,¹⁴⁰ Kaymakam Abdullah, Belediye Reisi İsmail, Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Reisi Emin beyler de Eğinliler adına tebriklerini ve bağlılıklarını TBMM Riyaseti'ne sunmuşlardır.¹⁴¹

Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus işgalini ve Ermeni mezalimini yaşamış olan Erzincan ve kazaları, İzmir'deki Yunan işgaline ve peşinden gerçekleştirdikleri kötülöklere sessiz kalmayarak heyecanlarını ayakta tutmuşlar, İstanbul'daki ve Paris'teki gelişmelere karşı Heyet-i Temsiliye'nin kararlarına uymuşlardır. Böylece Batı Cephesi'nde gerçekleşecek olan büyük savaşa ruhen hazır olduklarını göstermişlerdir. Erzincan'dan Millî Mücadele sırasında TBMM kayıtlarına geçen, mebuslarla birlikte 84 istiklal madalyası alan kahraman vardır.¹⁴² Millî Savunma Bakanlığı'nın şehitler listesinde ise çeşitli cephelerde şehit olmuş 57 Erzincanlı bulunmaktadır.¹⁴³

7. TBMM'de Erzincan ve Erzincan Mebusları

Birinci Dünya Savaşı yıllarında 3. Dönem Meclis-i Mebusan'da (1914-1918) Erzincan, İttihat ve Terakki Fırkası'ndan Halet (Sağiroğlu) Bey tarafından temsil edilmiştir.¹⁴⁴ Halet Bey, Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'da kurulan Divan-ı Harb-i Örfide Erzincan tehciri sırasındaki olaylar sebebiyle gıyaben yargılanmış, bu süreçte Anadolu'da kalarak Millî Mücadele hareketine destek vermiştir.¹⁴⁵

1919 yılı aralık ayında yapılan Dördüncü Devre Meclis-i Mebusan seçimlerinde ise, Erzincan'dan eşraftan Belediye Reisi Raufbeyzade Halil Bey mebus seçilmiştir.¹⁴⁶ İşgalden sonra Erzincanlıların yaşadıkları sıkıntıları sık sık İstanbul'a ileten Halil Bey, işgaller karşısında da halkın yönlendirilmesinde ve mitingler düzenlenmesinde aktif rol almıştı. Meclis-i Mebusan'da da bölgesinin sorunlarını dile getirdi.¹⁴⁷

¹³⁹ C.A. A:VII-2-b, D:91, F:4-143; Hâkimiyet-i Milliye, 22 Eylül 1921, No: 300.

¹⁴⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 7 Eylül 1921, No: 285.

¹⁴¹ Hâkimiyet-i Milliye, 22 Eylül 1921, No: 300.

¹⁴² TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı Arşivi, İstiklal Madalyaları/ https://apps.tbmm.gov.tr/arsiv_dis_kullanici/ARSIV_MADALYalist.php?cmd=search&t=ARSIV_MADALYA&psearch=erzincan&psearchtype=OR. Erişim Tarihi: 19.12.2022.

¹⁴³ <https://www.msb.gov.tr/SehitVefat/SehitListesi>. Erişim Tarihi 23.01.2023

¹⁴⁴ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: 3, Cilt: 1, İçtima: 5 (1 Ekim 1918).

¹⁴⁵ 19 Mart 1919'da Sabık Erzincan Mebusu Halet Bey'in tehcir olayında yer almasından dolayı, İngilizlerin isteği üzerine yakalanarak İstanbul'a gönderilmesine dair Kalem-i Mahsus'tan Ankara Vilayeti ile Erzincan Mutasarrıflığı'na bir telgraf çekildi. Verilen cevaplarda Halet Bey'in Erzincan'da, Kemah'ta ve Ankara'da olmadığı bildirildi. (BOA. DH. ŞFR. 97/186; 623/5; 49/7; Feridun Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargulamaları*, Ankara, 2011).

¹⁴⁶ BOA. DH. İ. UM. EK. 118/98.

¹⁴⁷ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, Devre: 4, Cilt: 1, İ: 21, 10 Mart 1336 (1920), s. 418.

16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgalinden sonra Meclis-i Mebusan'ın kendisini feshetmesi üzerine meclisin Ankara'da toplanması Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından kararlaştırılmış ve her sancaktan 5 mebusun seçilerek kısa süre içinde Ankara'ya gönderilmesi istenmiştir. Bu karar üzerine Erzincan'da da seçimler yapılmış ve Mehmet Emin (Lekili) Bey, Hüseyin (Aksu) Bey, Osman Fevzi (Topçu) Efendi, Şeyh Hacı Ahmet Fevzi (Baysoy) Efendi ve Mehmet Tevfik (Kütükbaşı) Bey Erzincan mebusu olarak seçilmişlerdir.¹⁴⁸ Erzincan'daki seçimler Sivas'ta yapılan Komutanlar Toplantısı kararları çerçevesinde olmuştur. Böylece Erzincan'dan seçilen beş mebus Millî Mücadele taraftarı kişiler arasından seçilmiştir.

Erzincan mebuslarından Mehmet Emin ve Hüseyin Beyler TBMM'de İkinci Grupta, Şeyh Hacı Fevzi Efendi ile Mehmet Tevfik Bey bağımsız, Osman Fevzi Efendi ise Birinci Grupta yer almıştır. Bağımsız grupta yer alanlar genellikle Mustafa Kemal Paşa'ya daha yakın durmuş ve Birinci Grup lehine oy kullanmışlardır.¹⁴⁹

Erzincan'daki millî teşkilatlanmanın önemli isimlerinden, Erzurum Kongresi'ne Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Erzincan delegesi olarak katılan Heyet-i Temsiliye üyesi Şeyh Hacı Ahmed Fevzi Efendi, Mecliste; Şeriye, Evkaf, İrşad ve Tapu-Kadastro komisyonlarında görev yaptı. Dönem içinde 12'si gizli oturumda olmak üzere 35 kez söz aldı, 2 kanun önerisi verdi. Yaptığı hizmetlerden dolayı 1922 sonlarında, üzerinde, "Başkumandan Mustafa Kemal'den Hatıra" yazılı bir Yunan filintası aldı. Meclis'te Dersim ve Koçgiri olayları ile ilgili konuşmaları oldu.¹⁵⁰ 1923 baharında Ankara'da hastalanınca, Meclis'ten izin alıp Erzincan'a geldi ve 1924 yılında da vefat etti.¹⁵¹

Erzincan Müftüsü Osman Fevzi Efendi, Erzincan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucu başkanlarındandı. Millî Mücadele'nin amaç ve hedefleri doğrultusunda çalışmalarda bulunmuştur. İstanbul ile fetvalar mücadelesinde Ankara Müftüsü Rıfat Efendi'nin fetvalarını desteklemiş ve bölgesinde halkın bu mücadeleye katılması hususunda çalışmıştır. Mebusluğu süresince Koçgiri Aşireti'nin Alişir ve kardeşleri dışında affedilmesi ve idam edilen Abdullah'ın ailesine yardım edilmesi konularında teklif sunmuştur. TBMM'de 3 önergesi bulunmaktadır. Bunlar; Erzincan'daki Askeri Şayak Fabrikasının yeniden ihya edilmesi¹⁵², Erzincan'da Darülhilafe medresesinin açılması¹⁵³ ve kuduz köpekler dışındaki köpeklerin itlaf edilmemesi hakkında olmuştur. Bunların dışında 8'i gizli celsede olmak üzere 31 kez söz alarak çeşitli konularda konuşma

¹⁴⁸ İrade-i Milliye gazetesi, 8 Nisan 1920 tarihli 35 numaralı nüshasında "Fevkalade Meclis-i Milli İntihabatı" başlıklı haberinde, Müftü Osman Fevzi, Şeyh Fevzi, Hacı Edhemzâde Tefvik, Pülümür Kaymakamı Emin, Abbas Uşağı Aşireti Reisi Said Hasan Efendilerin Erzincan'dan mebus seçildiğini yazıyordu.

¹⁴⁹ Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet: II. Grup*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

¹⁵⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, Cilt: 2, 87. İnikat, s. 276-278; C. 4, 3. İnikat, s. 61.

¹⁵¹ Hüseyin Bulut, "Kurucu Meclis'te Erzincan Milletvekilleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 10 (Şubat 2010), s. 230.

¹⁵² TBMM. ZC. Devre: 1, Cilt: 7, İ: 128 (3.1.1921), s. 126.

¹⁵³ TBMM. ZC. Devre: 1, Cilt: 9, İ: 10 (21.3.1921), s. 171. Teklif, Şeriyye Encümenine havale edilmiştir.

yapmıştır. Koçgiri İsyanı sırasında TBMM tarafından halkı aydınlatmak ve teskin etmek amacıyla görevlendirilmiştir. Bu görev süresince izinli olarak bölgede bulunmuş ve ardından meselenin çözümüne dair düşüncelerini Mecliste paylaşmıştır. Birinci dönemde mebusluğu sona erince, Erzincan'a dönerek 26 Mayıs 1926'da müftülükten emekli olmuştur.¹⁵⁴

Mehmed Tefvik Bey, Kuruçay Kaymakamlığı'na vekâlet ederken 1920 seçimlerinde Erzincan'dan mebus seçildi. Adaliye Vekâlet'inin lüzum göstermesi ile 1920 yılı Temmuz-Eylül aylarında Vekâlet Özel Kalem Müdürü olarak görevlendirildi. Bu görevdeyken Koçgiri İsyanının bastırılması için oluşturduğu gönüllü birliklerle 9 ay bölgede mücadele etti. Bu sebeple mebuslara verilen yeşil kurdeleli madalyası yeşil-kırmızıya çevrildi.¹⁵⁵ Erzincan Bakteriyolojihanenin tekrar açılması, Erzincan'a öğretmen atanması, memur maaşlarının ödenmesi, doğu vilayetleri muhacirlerinin askerliklerinin 4 ay daha tecil edilmesi¹⁵⁶ ve Ümraniye olaylarında şehit olan Halit Efendi'nin ailesine maaş bağlanması konularında TBMM Riyaseti'ne 9 önerge sunmuştur.¹⁵⁷

Mehmet Emin Bey, Millî Mücadele döneminde 1919 yılında Pülümür Kaymakamlığı görevine atanmış bu görevi devam ederken TBMM'ne Erzincan mebusu seçilmiş ve 28 Nisan 1920'de Meclise katılmıştır.¹⁵⁸ Mebusluğu süresince İrşat, Bütçe, Dahiliye, Nafia, Posta ve Telgraf komisyonlarında görev almıştır. Meclis'teki Erzincan Mebusları arasında en aktif olanı Mehmet Emin Bey'dir. Erzincan ile ilgili konuları sık sık Meclis gündemine getirerek bunlara çözüm aramaya gayret etmiştir. Gizli celselerde yaptığı konuşmalarda Koçgiri-Ümraniye hadiselerine, o bölgede bulunan Nurettin Paşa'nın görevden el çektirilmesi ve yargılanmasına, Pontus meselesine değinmiştir.¹⁵⁹ Bunun dışında Erzincan memurlarının maaşlarını alamadıkları ve Pursaklar köyünde ortaya çıkan veba hastalığı konularında önerge vermiştir.¹⁶⁰ 6 Mayıs 1920'de TBMM

¹⁵⁴ Bulut, "Kurucu Meclis'te Erzincan Milletvekilleri", s. 230; Ali Çakırbaşı, "Birinci Dönem TBMM'de Erzincan Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu (26-28 Eylül 2019) Bildiriler Kitabı*, C. III, Editörler: Kemal Taşçı, Kader Altın, Salih Kaymakçı, Erzincan: 2019, s. 1782.

¹⁵⁵ TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı Arşivi, İstiklal Madalyaları/ https://apps.tbmm.gov.tr/arsiv_dis_kullanici/ARSIV_MADALYalist.php?cmd=search&t=ARSIV_MADALYA&psearch=erzincan&psearchtype=OR. Erişim Tarihi: 19.12.2022.

¹⁵⁶ Doğu Anadolu mebusları ile ortak verilmiş bir önergeydi, tasvip edilmedi, Müdafaa-i Milliyeye havale edildi. TBMM. ZC. Devre: 1, Cilt: 28, İ: 7 (3.3. 1923.) s. 38.

¹⁵⁷ [https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/td_v2_istatistik.tutanak_hazirla?v_meclis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=TEVF%DDK%20BEY%20\(MEHMET%20TEVF%DDK%20K%DCT%DCKBA%DEI\)&v_sb=ERZ%DDNCAN&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih=](https://www5.tbmm.gov.tr//develop/owa/td_v2_istatistik.tutanak_hazirla?v_meclis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=TEVF%DDK%20BEY%20(MEHMET%20TEVF%DDK%20K%DCT%DCKBA%DEI)&v_sb=ERZ%DDNCAN&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih=)

¹⁵⁸ Fahri Çoker, *Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem, (1920-1923) Cilt III*, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1993, s. 379.

¹⁵⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İ: 85 (3.10.1921), s. 248; İ: 145, s. 623 (16.1.1922).

¹⁶⁰ Ali Çakırbaşı, "Birinci Dönem TBMM'de Erzincan Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri", s. 1780.

Başkanlığı'na verdiği takdirde, milletin kendisinin artık müdafaa-i milliye olduğunu ve müdafaa-i hukukların mahalli idarelere müdahale etmelerinden dolayı kaldırılmalarını teklif etti. Ancak bu teklifi kabul edilmedi.¹⁶¹

Erzincan Mebusu Hüseyin Bey, Abbas Uşağı Aşireti Reisi Mir Hüseyinzade Seyyid Ali Ağa'nın oğludur. Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslara karşı Erzincan bölgesinde aşiretinden topladığı adamlarıyla milis kuvveti oluşturmuş ve Tercan bölgesinde mücadele etmiştir. Millî Mücadele sırasında da bölgede asayişin korunması için milis kuvvetleriyle gerekli tedbirleri almıştır. Erzincan bölgesindeki karışıklıkların önlemesi için TBMM tarafından 27 Mayıs 1921'e kadar izinli sayılmıştır.¹⁶² Millî Mücadele sürecinde Erzincan'da asayişin temini için oluşturulan müfrezeler komutanlığına Mustafa Kemal Paşa'nın emri ile fahri olarak atanmıştır.¹⁶³ Hüseyin Bey TBMM'ne Erzincan bölgesinin sorunları hakkında önergeler vermiştir. Bu önergeler yol tamiratları, haksızlığa uğrayanların mağduriyetinin giderilmesi ya da affedilmesi gibi sorunlara dair olmuştur.¹⁶⁴

Erzincan mebusları TBMM tarafından kendilerine verilen özel görevler dışında yasama faaliyetlerine katılmış gerek bölgelerini gerek ülkeyi ilgilendiren konularda fikirlerini beyan etmişler, önerge sunmuşlardır. Bölgedeki en önemli sorun olan Koçgiri Ayaklanması'nın çözümüne dair inisiyatif ve üzerlerine düşen sorumlulukları almışlardır. Ayrıca bölgenin imar ve iskânı, kalkınması ve modernleşmesi adına TBMM'de gündem oluşturarak gerekli yasal sürecin işlenmesini sağlamışlardır.

8. Sonuç

Birinci Dünya Savaşı sırasında, 25 Temmuz 1916-12 Şubat 1918 tarihleri arasında bir buçuk yıl boyunca Rus işgali altında kalan Erzincan Sancağı, bu şehirde imzalanan ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki savaşa son veren Erzincan Mütarekesi'nden sonra işgalden kurtarılmıştır. Bölgedeki askeri sorumlular olan Vehib Paşa ve Kâzım Karabekir Paşa, Erzincan'ı Rus birliklerinden devralmaları gerekirken, Rusların kayıtsız davranışları sebebiyle bitmiş, yakılıp yıkılmış bir halde Ermeni çetelerinden kurtarabilmişlerdi. İşgalden kurtarılmış olan Erzincan'da Osmanlı yönetimi kısa sürede kontrolü sağlayarak hayatı normale döndürmeyi başarabilmiştir. İşgal sahası dışına göç etmiş olan halkın geri dönmesi ve iskânı sağlanmış, bu süreç devam ederken Mondros Mütarekesi imzalanarak savaş sona ermiştir.

Mütareke dönemi Erzincan Sancağı için yeni bir tehlike ortaya çıkarmış, bölgenin Ermenistan'a verilmesi söz konusu olmuştur. Hem İstanbul merkezli kurulan müdafaa-i hukuk teşkilatları hem de doğu merkezli kurulan millî teşekküller Erzincan'da da örgütlenmiş, Erzincan'ın söz sahibi resmi ve sivil kurumları millî yapılara destek

¹⁶¹ Bu teklifte Konya mebusları Refik ve Abdülhalim ve Tokat Mebusu Nazım beylerin de imzaları vardı. BCA. 30-10-0-0/45-291-2.

¹⁶² Fahri Çoker, *Parlamento Tarihi*, s. 378.

¹⁶³ Ali Çakırbaşı, "Birinci Dönem TBMM'de Erzincan Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri", s. 1781.

¹⁶⁴ Hüseyin Bulut, "Kurucu Mecliste Erzincan Milletvekilleri", s. 234-236.

vermiştir. Mutasarrıf, belediye reisi, müftü ve diğer yöneticiler halkı uyararak, sancakta birlik sağlanmış, ülkenin farklı bölgelerindeki işgallere karşı toplantılar yapılarak protesto telgrafları çekilmiştir. Nüfusu büyük oranda azalmış olan sancaktan Erzurum ve Sivas kongrelerine ve TBMM'ne temsilciler gönderilmiştir. Temsilciler yalnızca bölgeleri ile ilgili sorunlarla ilgilenmekle kalmamışlar bütün ülkeyi ilgilendiren konularda aktif olarak çalışmışlardır.

Koçgiri Ayaklanması gibi önemli asayiş sorunları ile uğraşmak zorunda kalan sancak yönetimi, halkı çeşitli soygunculuklardan ve çete saldırılarından da korumak zorunda kalmıştır. Dersim merkezli olan bu saldırılar, ancak Ankara Hükûmeti'nin bölgeye göndereceği askeri kuvvetlerle durdurulabilmiştir. Bu sorunlar çözüldükten sonra da Şark Harekâtı'na ve Batı Cephesi'ne destek kuvvetleri gönderilmiştir.

Millî Mücadele döneminde sancakta ortaya çıkan sosyal ve ekonomik durum, çözülemeyen sorunlar Cumhuriyet dönemine bir miras olarak kalmıştır diyebiliriz. Erzincan, Millî Mücadele sırasında olduğu gibi bugün de askeri ve siyasi açıdan Doğu Anadolu'nun birlik ve beraberliği açısından son derece önemli bir konumdadır.

Kaynaklar / References

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Arşivi (C.A.)

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA.)

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

BOA. BEO. (Babiali Evrak Odası Evrakı)

BOA. A.VRK. (Sadaret Evrak Kalemi Evrakı)

BOA. DH. EUM. AYŞ. (Dahiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi Evrakı)

BOA. DH. EUM. KLU. (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Kalemi Umumi)

BOA. DH. İ. UM. (Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı)

BOA. DH. KMS. (Dahiliye Nezareti Dahiliye Kalem-i Mahsus Evrakı)

BOA. DH. SN-THR. (Dahiliye Nezareti Sicill-i Nüfus Tahrirat Kalemi)

BOA. DH. ŞFR. (Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı)

BOA. DH. UMVM. (Dahiliye Nezareti Umur-ı Mahalliye ve Vilâyât Müdürlüğü Evrakı)

BOA. HR. SYS. (Hariciye Nezareti Siyasi)

BOA. İ. DUİT. (İrade Dosya Usulü)

BOA. MF. MKT. (Maarif Nezareti Mektubi Kalemi)

BOA. MV. (Meclis-i Vükela Mazbataları)

Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih Arşivi (ATASE)

Gazeteler ve Resmi Kayıtlar

Albayrak

Hâkimiyet-i Milliye

İrade-i Milliye

Meclisi Mebusan Zabıt Cerideleri

T.C. Devlet Salnamesi (1333-1334/1918)

TBMM Gizli Celse Zabıtları

TBMM Zabıt Cerideleri

Araştırma ve İnceleme Eserler

Ahmet Refik, *Kafkas Yollarında*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Tavan, İzmit: 2012.

Akpınar, Deniz. "20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Erzincan Şehrinde Sağlık Alanında Gelişmeler", *Erzincan Üniversitesi Uluslararası Erzincan Sempozyumu (28 Eylül-1 Ekim 2016) Bildiriler*, C. 1, Editör: Hüsrev Akın, Erzincan: 2016, s. 33-44.

- As, Efdal. "Erzincan'da Açılan Askerî Okullar", *Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. II, Editörler: Kemal Taşçı, Kader Altın, Salih Kaymakçı, Erzincan: 2019, s. 832-856.
- Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Yıl: 61, Sayı: 128 (Ocak 2012), Belge No: 40, s. 117-118.
- Ata, Feridun. *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, Ankara: 2011.
- Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge)*, T. C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara: 1982.
- Atatürk, Kemal. Nutuk, Cilt: III, Vesika 87, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Baykal, Bekir Sıtkı. *Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.
- Bulut, Hüseyin. "Kurucu Meclis'te Erzincan Milletvekilleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 10 Şubat 2010, s. 227-258.
- Bulut, Hüseyin. *Millî Mücadelede Erzincan*, Erzincan: Erzincan Belediyesi Yay., 1997.
- Çakırbaş, Ali. "Birinci Dönem TBMM'de Erzincan Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu (26-28 Eylül 2019) Bildiriler Kitabı*, C. III, Editörler: Kemal Taşçı, Kader Altın, Salih Kaymakçı, Erzincan, 2019, s. 1774-1792.
- Çakmak, Fevzi. *Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi*, (Haz: Ahmet Tetik vd.), Ankara: Genelkurmay Yay., 2005.
- Çapa, Mesut. *Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti 1914-1925*, Ankara: Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, 2010.
- Çoker, Fahri. *Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem, (1920-1923) Cilt III*, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1993.
- Demirel, Ahmet. *Birinci Mecliste Muhalefet: II. Grup*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Duran, Tülay. "Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Yeniden Güçlendirilmesi ve Düzenlenmesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 3, Ekim 1987, s. 8-13.
- Eren, Hatice Gökçen. "Erzincan'daki Teşkilât Faaliyetleri 1918-1932", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, Erzincan: 2019.
- Gökçen, Salim, Özbayık, Recep Mutlu. "Mustafa Kemal Paşa'nın Erzincan'a Yapmış Olduğu Ziyaretler", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, İlkbahar 2018, C. 5, S. 14, s. 152-169.
- Gökçen, Salim. "Paramiliter Sosyal Baskı Grupları ve Eylemsellik: Erzincan Ve Çevresinden Gönderilen Protesto Telgrafları", *Erzincan Üniversitesi Uluslararası Erzincan Sempozyumu (28 Eylül-1 Ekim 2016) Bildiriler C. 1*, Editör: Hüsrev Akın, Erzincan: 2016, s. 217-224.
- Gül, Abdulkadir. "Osmanlı Taşrasında Suç ve Suçlular (1919 Ocak Ayı Erzincan Sancağı Örneği)", *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2013, Cilt: XVII, Sayı: 1-2, s. 1-29.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 5 (Eylül 1953), Vesika No: 97.
- Karabekir, Kâzım. *Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu*, Ankara: 2001.

- Karabekir, Kâzım. *İstiklal Harbimiz*, C. I, Yayına Hazırlayan: Ziver Öktem, İstanbul: 2008.
- Karabekir, Kâzım. *İstiklal Harbimiz*, C. II, İstanbul: 2008.
- Karabulut, Asuman. "Erzurum Vilayet Salnamelerine Göre Erzincan Sancağı", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu (26-28 Eylül 2019) Bildiriler Kitabı*, C. II, Editörler: Kemal Taşçı, Kader Altın, Salih Kaymakçı, Erzincan, 2019, s. 1074-1102.
- Kırzioğlu, Fahrettin. *Bütünüyle Erzurum Kongresi*, C. 1, Ankara: Kültür Ofset, 1993.
- Konukçu, Enver. "Millî Egemenlik, Millî Birlik ve Beraberlik Yolunda Erzincan", *Millî Egemenlik 1989 Panellerde Sunulan Bildiriler*, Erzincan: TBMM Yay., 1989, s. 25-32.
- Konukçu, Enver. *Büyük Güçler ve Ermeni Kıskaçındaki Erzincan'ın Albayrağımıza Kavuşması*, Ankara: 2011.
- Kutluğ, Emin. "Osmanlı Arşivi Belgeleri İle Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Erzincan", *Uluslararası Erzincan Sempozyumu (28 Eylül-1 Ekim 2016)*, C. 1, s. 321-332.
- Öğün, Tuncay. *Unutulmuş Bir Göç Trajedisi Vilayât-ı Şarkîye Mültecileri (1915-1923)*, Ankara: Ebabil, 2004.
- Özbayık, Recep Mutlu. "Atatürk Döneminde Erzincan (1923-1938)", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erzincan: 2018.
- Özlü, Hüsnü. "Birinci Dünya Savaşı'nda, Erzincan Bölgesinde Türk Ordusunun Askeri Harekâtı", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu (26-28 Eylül 2019) Bildiriler Kitabı*, C. III, Editörler: Kemal Taşçı, Kader Altın, Salih Kaymakçı, Erzincan: 2019, s. 1703-1715.
- Sakin, Orhan. *Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, İstanbul: 2008.
- Selvi, Haluk, Cırık, Bülent. *Millî Mücadelede TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, Ankara: 2020.
- Şahin, Enis. "Türkiye Maverâ-yı Kafkasya Komiserliği İlişkilerinin Başlaması ve Erzincan Mütarekesi", *Kafkas Araştırmaları*, C. IV, İstanbul: 1998, s. 151-173.
- Şahin, Enis. *Trabzon ve Batum Konferansları ve Antlaşmaları (1917-1918)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002.
- Şahingöz, Mehmet. "İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara: 1986.
- Taş, Kenan Ziya. "Erzincan'ın Düşman İşgalinden Kurtuluşu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XIX, S. 55, Mart 2003, s. 371-381.
- Taş, N. Fahri. *Erzincan Mütarekesi ve Brest-Litovsk*, Ankara: 1995.
- Taşkesenlioğlu, M. Yasin. "Maarif Müfettişi Ali Rıza Efendi'nin Gözlemleriyle 1900 Yılında Erzincan", *Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Uluslararası Erzincan Tarihi Sempozyumu (26-28 Eylül 2019) Bildiriler Kitabı*, C. II, Editörler: Kemal Taşçı, Kader Altın, Salih Kaymakçı, Erzincan: 2019, s. 1194-1204.

TDV İslam Ansiklopedisi. İsmet Miroğlu. C. 11. İstanbul. 1995.

Türk İstiklal Harbi, VI. Cilt, İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921), Ankara: 1974.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Birinci Dünya Harbi İdari Faaliyetler ve Lojistik, X. Cilt, Ankara: Gnkur. Basımevi, 1985.

Ural, Selçuk. "Brest-Litovsk Antlaşması'ndan Mondros Mütarekesi'ne Vilâyât-ı Şarkıyye'de Mülki ve İdarî Sorunlar", *CTAD*, Yıl: 6, S. 11, Bahar 2010, s. 23-50.

Yavuz, Nurcan. *İşgal ve Mezalimde Erzincan*, Ankara: Erzincan Belediyesi Yay., 1995.

Yıldırım, Hatice. *Mütareke Döneminde Göç ve İskân (1918-1923)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020, s. 232.

İnternet Kaynakları

<https://www.msb.gov.tr/SehitVefat/SehitListesi>. Erişim Tarihi 23.01.2023

[https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.tutanak_hazirla?v_meclis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=TEVF%20DDK%20BEY%20\(MEHMET%20TEVF%20DDK%20K%DCT%DCKBA%20DEI\)&v_sb=ERZ%20DDNCAN&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih=](https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.tutanak_hazirla?v_meclis=&v_donem=&v_yasama_yili=&v_cilt=&v_birlesim=&v_sayfa=&v_anabaslik=&v_altbaslik=&v_mv=TEVF%20DDK%20BEY%20(MEHMET%20TEVF%20DDK%20K%DCT%DCKBA%20DEI)&v_sb=ERZ%20DDNCAN&v_ozet=&v_kelime=&v_bastarih=&v_bittarih=)

TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı Arşivi, İstiklal Madalyaları/
https://apps.tbmm.gov.tr/arsiv_dis_kullanici/ARSIV_MADALYAlist.php?cmd=search&t=ARSIV_MADALYA&psearch=erzincan&psearchtype=OR. Erişim Tarihi: 19.12.2022.

Yazar Hakkında / About Author

Prof. Dr. Haluk SELVİ | Sakarya Üniversitesi |

[hselvi\[at\]sakarya.edu.tr](mailto:hselvi[at]sakarya.edu.tr) | ORCID: 0000-0003-3669-8378

1971 Yozgat/Sorgun doğumlu Haluk Selvi, 1992'de Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun olmuştur. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında yüksek lisansını, "Birinci TBMM'de Celaleddin Arif Bey" başlıklı tezi savunarak tamamlamıştır. 1998 yılında "Millî Mücadelede Erzurum (1918-1923)" başlıklı teziyle, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden doktor unvanını almıştır. 2005'te doçent, 2010 yılında profesör olmuştur. 1994-1998 yılları arasında Celal Bayar Üniversitesi'nde öğretim elemanı olarak çalışmıştır. Selvi, 2002-2019 yılları arasında Sakarya Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi Müdürlüğü görevini yürütmüştür. 1999'dan bu yana Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesidir. 2016 yılında seçildiği Türk Tarih Kurumu Bilim Kurulu üyesiği halen devam etmektedir. Selvi'nin Millî Mücadele Tarihi ve Türk-Ermeni ilişkileri ile ilgili yayımlanmış bazı çalışmaları şunlardır: Millî Mücadelede Erzurum (Ankara 2000), Birinci Dünya Savaşı'ndan Lozan'a Ermeni Sorunu (Sakarya 2003). İşgal ve Protesto: İzmir'in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları (Sakarya 2006). Bir Ermeni Komitelinin İtirafı (İstanbul 2010). Ermeni Komitacıların Gizli Mektupları (İstanbul 2011). Millî Mücadelede İlk İşgaller İlk Direnişler (İstanbul 2009). Sultana Suikast (İstanbul 2013). Sorularla Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (İstanbul 2015). Millî Mücadelede TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Destek ve Tebrik Telgrafları (TBMM Yayınları, Anlara 2020). Bin Yıllık Maziden Geleceğe Bakış: Türk-Ermeni İlişkileri (Ankara 2023).

Prof. Dr. Haluk SELVİ | Sakarya University |

[hselvi\[at\]sakarya.edu.tr](mailto:hselvi[at]sakarya.edu.tr) | ORCID: 0000-0003-3669-8378

Haluk Selvi, was born in 1971 in Yozgat/Sorgun, graduated from the Department of History at Atatürk University, The Faculty of Arts and Sciences in 1992. He completed his master's degree in the History at the same university in 1994, defending the thesis titled "Djelaeddin Arif Bey At First TBMM". In 1998, he received his Ph.D from Atatürk University, Department of History with the thesis titled "Erzurum in the National Struggle (1918-1923)". He became an associate professor of history in 2005 and a professor in the same field in 2010. Between 1994 and 1998, he worked as an academic staff member at Celal Bayar University. He was the director of the Sakarya Üniversitesi Turks-Armenians Relations Research Center (SATAMER) between 2002 and 2019. He has been a faculty member of Sakarya University since 1999. Elected in 2016, he is still a member of the Scientific Board of the Turkish Historical Society. Some of Haluk Selvi's published works on the History of the National Struggle and Turkish-Armenian relations are as follows: Erzurum in the National Struggle (Ankara 2000), The Armenian Problem from the First World War to Lausanne (Sakarya 2003). Occupation and Protest: Telegrams of Protest against the Occupation of Izmir (Sakarya 2006). Confessions of an Armenian Comitant (İstanbul 2010). Secret Letters of Armenian Comitants (İstanbul 2011). First Occupations and First Resistance in the National Struggle (İstanbul 2009). Assassination of the Sultan (İstanbul 2013). Sorularla Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (İstanbul 2015). History of the Republic of Türkiye with Questions (İstanbul 2015). Support and Greeting Telegrams Sent from Anatolia to the Grand National Assembly of Türkiye During the National Struggle (TBMM Publication, Ankara 2020). From a Thousand Years of History to the Future: Turkish-Armenian Relations (Ankara 2023).